

Een van de pijlers van behoud van mentale en fysieke gezondheid van een ingezette militair

LEGERING TE VELDE



Een onderzoek naar de manier waarop militairen in de loop der jaren tijdens oefeningen en daadwerkelijke inzet werden geleverd.

(december 2022)

Jiska van Daal

In samenwerking met Ikol b.d. Willy Engelmann en Ikol b.d. Piet IJntema

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Hoofdstuk 1 Legering in tijden van Wereldoorlogen 1914 – 1945	4
<i>Legering van gemobiliseerde eenheden in de periode 1914 -1918</i>	<i>4</i>
<i>Legering tijdens het interbellum 1919 – 1939</i>	<i>5</i>
<i>Legering voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog 1940 – 1945.....</i>	<i>7</i>
<i>Synthese</i>	<i>8</i>
Hoofdstuk 2 Legering gedurende de inzet van de Koninklijke Landmacht in voormalig Nederlands-Indië 1945 – 1949	9
<i>Synthese</i>	<i>12</i>
Hoofdstuk 3 Legering in tijden van de Koude Oorlog 1950 – 1989.....	13
<i>De Landmacht op oefening in West-Duitsland</i>	<i>14</i>
<i>Intendance eenheden met een rol op het gebied van legeren.....</i>	<i>17</i>
<i>Nederlandse inzet in Libanon 1979 – 1985.....</i>	<i>18</i>
<i>Synthese</i>	<i>20</i>
Hoofdstuk 4 Legering bij uitvoering van ‘vredesoperaties’ (1989 – heden).....	21
<i>Nederlandse inzet in voormalig Joegoslavië tussen 1992 – 1995.....</i>	<i>22</i>
<i>Nederlandse NAVO-militairen in Afghanistan tussen 2006 - 2010.....</i>	<i>27</i>
<i>Waar vinden we het regiment en ‘haar’ eenheden terug?.....</i>	<i>31</i>
<i>Synthese</i>	<i>32</i>
Conclusie.....	34
Nawoord.....	37
Woord van dank.....	38
Bibliografie.....	39
Afbeeldingen	42

Inleiding

De kans op succes van militair optreden was, is en zal altijd mede afhankelijk zijn van de mate van mentale en fysieke gezondheid van de ingezette militairen. De recente 'speciale militaire operatie' van Poetin in Oekraïne heeft dat nogmaals aangetoond. De mentale en fysieke gezondheid van ingezette militairen, oftewel de mate waarin militairen bereid en in staat zijn om ondanks tegenslagen door te blijven vechten, zijn op hun beurt weer van vele factoren afhankelijk.

Sinds het optreden van Napoleon, is de uitspraak "Een leger marcheert op zijn maag" bij vele historici bekend. Goede voeding speelt bij het opbouwen en behouden van een goede mentale en fysieke gezondheid een belangrijke rol. Veel minder bekend is de rol die legering daarbij speelt. Ook in de literatuur is hierover weinig tot niets terug te vinden. Naast het regiment Genietroepen heeft het regiment Bevoorraders- en Transporttroepen, en dan vooral het regiment Intendancetroepen, dat een van de stamregimenten is, een belangrijke taak gehad en rol gespeeld bij het legeren van militairen op momenten dat zij werden ingezet buiten hun vaste kazernelocatie. In het kader van het uitgevoerde onderzoek beperkt legering zich tot de functionaliteiten slapen en sanitaire voorzieningen.

De taken en de mogelijkheid tot het uitvoeren van deze taken van de Genietroepen en de Intendancetroepen, zijn afhankelijk van een aantal factoren. Allereerst bepaalt de vorm van het conflict, het dreigingsniveau en de duur van inzet de wijze van legering. Daarnaast hebben internationale betrekkingen invloed op de uitdagingen en mogelijkheden voor de te leveren legering. Denk hierbij aan de verschillende soorten tegenstanders en bondgenoten, die Defensie door de jaren heen heeft gekend. Bovendien zorgen de lokale omstandigheden, waarin Nederlandse eenheden moeten optreden, voor uitdagingen door bijvoorbeeld een onbekend of extreem klimaat. Ook speelt de toenemende mate waarin de Nederlandse bevolking in contact staat met de militairen tijdens inzet een rol in de manier waarop zij geleverd worden. Tot slot bieden technologische ontwikkelingen de mogelijkheid om de kwaliteit van legering te verbeteren.

In dit rapport worden aan de hand van deze vijf factoren de verandering beschreven die legering te velde door de tijd heen heeft doorgemaakt. De onderzochte periode loopt van 1914 tot heden en is opgedeeld in vier hoofdstukken, die elk een gekaderd tijdvak beslaan. Het eerste hoofdstuk beschrijft de periode van de Wereldoorlogen en het interbellum. Hoewel Nederland voor beide oorlogen wel mobiliseert, is de uiteindelijke strategie om neutraal te blijven en niet aan de oorlogen deel te nemen. Zoals bekend wordt deze neutraliteit in de Eerste Wereldoorlog gerespecteerd, maar pakt dit in de Tweede Wereldoorlog anders uit.

Hoofdstuk twee gaat in op de legering tijdens de inzet van de Koninklijke Landmacht (KL) in het voormalig Nederlands-Indië. De Nederlandse Krijgsmacht komt in dit conflict net uit een periode waarin het ontbonden is geweest en bevindt zich eigenlijk nog in de fase van wederopbouw. Daarnaast krijgt het te maken met de uitdagingen van een tropisch klimaat in een voor hen onbekend gebied.

In het derde hoofdstuk is de nieuwe wereldorde van na de Tweede Wereldoorlog van belang. De Koude Oorlog zorgt ervoor dat Nederland te maken krijgt met nieuwe dreigingen maar ook met nieuwe bondgenoten. Het gevaar van een grootschalig conflict met de Sovjet-Unie dwingt de KL zich voornamelijk te focussen op de voorbereiding op een oorlog van deze vorm. Doordat Nederland in 1949 toetreedt tot de NAVO, vinden de meeste oefeningen plaats dicht bij het oostelijk front in West-Duitsland. Voor legering kan er daarom niet langer gebruikt worden gemaakt van nationale infrastructuur. Daarnaast zijn een kort verblijf en mobiel optreden kenmerkend voor het gevecht waarvoor geoefend wordt en moet de legering hierop worden aangepast.

Het laatste hoofdstuk is geheel gewijd aan de periode na het einde van de Koude Oorlog en de veranderende focus op de bestaande hoofdtaken. Na de val van de Muur verschuift de aandacht van het beschermen van NAVO-grondgebied in een mogelijk grootschalig gewapend conflict met de Sovjet-Unie, naar 'vredesoperaties' in landen die niet onder de NAVO vallen. Kenmerkend daarbij is dat Nederlandse eenheden vaak langdurig worden ingezet in gebieden, die klimatologisch uitdagend zijn en weinig te bieden hebben aan vaste infrastructuur. In deze omstandigheden zijn eenheden die verantwoordelijk zijn voor de leef- en werkvoorzieningen, en daarmee legering te velde, des te belangrijker. De laatste twee hoofdstukken geven daarnaast ook een overzicht van de eenheden die voor de te leveren legering verantwoordelijk zijn (geweest). Het rapport wordt afgesloten met een overzichtelijke conclusie van de waar te nemen veranderingen en de factoren die hierop van invloed zijn.

Zoals eerder benoemd, zal dit onderzoek zich focussen op de componenten slaap en sanitair van legering te velde. Omdat literatuur over specifiek deze onderwerpen in zeer beperkte mate beschikbaar is, is er bij dit onderzoek creatief gebruik gemaakt van de beschikbare bronnen. Naast officiële documentatie als voorschriften en rapporten, bieden ook persoonlijke bronnen als dagboeken en interviews inzicht in de manier waarop door de jaren heen aan legering te velde vorm wordt gegeven en welke veranderingen zich hebben voorgedaan. Een belangrijke noot is dat hierbij dus gebruik is gemaakt van de informatie die persoonlijke ervaringen bieden. Hoewel dit in het onderzoek wel lijkt te gebeuren, is de vorm van legering te velde in een periode of plaats niet te generaliseren tot één standaard manier. Lezers van dit rapport kunnen dus zelf andere ervaringen hebben dan in de hoofdstukken beschreven staat. Er is daarom nog ruimte voor aanvullend onderzoek, toegespitst op individuele casussen.

Hoofdstuk 1 Legering in tijden van Wereldoorlogen 1914 – 1945

Legering van gemobiliseerde eenheden in de periode 1914 -1918

Nederland is aan het begin van de 20e eeuw nog een koloniale macht, waarbij het bezit van het voormalig Nederlands-Indië een cruciale rol speelt. Om dit te kunnen continueren, is een goede relatie met Engeland essentieel. Ook een goede relatie met buurland Duitsland is uitermate belangrijk. Deze werkelijkheid doet Nederland kiezen voor neutraliteitspolitiek. Als Duitsland en Engeland in 1914 met elkaar in oorlog raken, heeft Nederland er alle belang bij om noch voor buurland Duitsland noch voor koloniale concurrent Engeland te kiezen. Nederland vertrouwt erop dat zij ook niet door deze landen erbij betrokken wordt.¹ Uiteraard voelt Nederland zich wel gedwongen een algehele mobilisatie af te kondigen. De doctrine binnen het Nederlandse leger is erop gebaseerd het eigen grondgebied te verdedigen door stellingen te betrekken rond zogenaamde sterke punten. De Hollandse waterlinie en de stelling van Amsterdam maken daarvan deel uit. Het gevolg is dat het leger vooral geacht wordt statisch op te treden in en rondom eigen defensie-infrastructuur.² Deze infrastructuur is echter al decennialang niet ingericht op het langdurig huisvesten van grote aantallen militairen. Bovendien speelt ook nog eens de dreigingsappreciatie van het ministerie van Oorlog een aanzienlijke rol. De grootste dreiging wordt vanuit het zuiden verwacht. En juist daar beschikt het Nederlandse leger niet over de meest uitgebreide defensie-infrastructuur.³ Omdat op 30 juli 1914 de Toestand van Oorlogsgevaar is afgekondigd, treedt ook de Inkwartieringswet in werking. Hoewel de betreffende eigenaren huur ontvangen voor de verplichting om voor onbepaalde tijd een deel van hun onroerende goederen af te staan, krijgen de landmacht en haar militairen echter lang niet altijd en overal een warm welkom.⁴ Nadat militairen eeuwenlang tijdens veldtochten en campagnes ‘gewoon’ zonder betaling ‘leven van het land’, is er in deze periode gelukkig sprake van betaling voor dienstverlening. Maar van vrijwillige dienstverlening en een gegarandeerd minimaal kwaliteitsniveau waaraan de legering (slapen en sanitaire voorzieningen) moet voldoen, is geenszins sprake. Er zijn regionaal en lokaal grote verschillen. Daar komt nog bij dat de standenmaatschappij nog steeds volop bloeit. En juist in het leger, waar een strikt onderscheid bestaat tussen beroepspersoneel en dienstplichtig personeel en zelfs binnen het beroepspersoneel nog een groot verschil bestaat tussen officieren, onderofficieren en manschappen (soldaten en korporaals) heeft dit onderscheid uiteraard consequenties in de aan militairen toegewezen legering.⁵ Naast voor die tijd comfortabele bedden met matrassen voor met name hogere officieren moet het merendeel van de militairen genoegen nemen met strozakken en houten britsen. De voorzieningen voor een soldaat kunnen per eenheid verschillen, afhankelijk van waar deze gelegerd is. Zo kunnen kazernes meer bieden dan noodoplossingen als scholen en boerderijen, het verschil is bijvoorbeeld alleen al wel of geen deken.⁶ De militairen van de krijgsmacht beschikken nog niet over legeringsmiddelen, die deel uitmaken van hun standaarduitrusting of bij een depot kunnen worden betrokken. Een individuele militair is daarom zeer afhankelijk van wat zijn omgeving hem te bieden heeft, ofwel door burgers via de Inkwartieringswet, ofwel door het land.⁷

¹ Piet IJntema, persoonlijke communicatie, 28 oktober 2022. Persoonlijke communicatie.

² IJntema, persoonlijke communicatie.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ W.E. van Dam van Isselt, ‘De geest in het leger en de burgerwachten’, *Militaire Spectator*, (1919) pp. 147-170, aldaar p. 165.

⁷ Piet IJntema, persoonlijke communicatie.

Legering tijdens het interbellum 1919 – 1939

Met het ondertekenen van de wapenstilstand komt de Eerste Wereldoorlog op 11 november 1918 ook aan het westfront tot een einde. Kort hierna volgt het Verdrag van Versailles in 1919, waarbij Duitsland zoveel gebied moet afstaan en herstelbetalingen moet doen, dat het Duitse gevaar richting Nederland en de rest van Europa geweken lijkt te zijn. Daarnaast heeft het plan van Nederlandse neutraliteit gewerkt en is de Nederlandse krijgsmacht nauwelijks betrokken geraakt in de Eerste Wereldoorlog. De Nederlandse overheid heeft daarom het idee om deze strategie, mocht een dergelijke oorlogssituatie zich opnieuw voordoen, in de toekomst voort te zetten. Dit resulteert daardoor in een minimaal gevoel van prioriteit voor de Nederlandse krijgsmacht. In vredetijd is het niet veel meer dan een opleidingsinstituut, zonder enige vorm van parate gevechtskracht.⁸

Hoewel de Nederlandse overheid de krijgsmacht ook na de Eerste Wereldoorlog nog vooral als bezuinigingspost aanmerkt, poogt Defensie zelf de voorzieningen van de militairen op peil te houden. Dit is niet alleen nodig tijdens periodes dat eenheden op oefeningen gaan, maar ook gedurende de daadwerkelijke operationele inzet van de Nederlandse krijgsmacht in het Saargebied. Hier wordt de Koninklijke Landmacht (KL) in 1935 heen gestuurd om de verkiezingen over wel of geen aansluiting bij Duitsland vredig te begeleiden.⁹ De visie op voorzieningen en eventueel comfort lijkt sinds de Eerste Wereldoorlog ook bij Defensie echter niet heel veel veranderd. Militairen zijn over het algemeen veel op kazernes gevestigd. Tijdens periodes van oefeningen wordt er, net als in de Eerste Wereldoorlog, wanneer mogelijk van inkwartieren gebruik gemaakt.¹⁰ Mocht het voorkomen dat deze vorm van onderdak geen (voldoende) oplossing biedt, bijvoorbeeld omdat het oefengebied zeer dunbevolkt is, dan worden er tenten gebruikt. Over het algemeen slapen militairen hier met groepen van 20 tot 25 man in één grote, ronde tent. Voor officieren zijn er nog wel eens dekens. De overige militairen moeten het doen met de kleren, die ze dragen en eventuele vuurtjes, die buiten worden gestookt om zichzelf warm te houden.¹¹ Wanneer het een oorlog nabootsende oefening dichterbij het front betreft, moeten militairen soms ter plaatse hun slaapplek zoeken.¹² Wanneer kampementen worden opgezet, kunnen soldaten voor het doen van hun behoefte vaak gebruik maken van een latrine. Deze ligt een stukje verwijderd van het verblijf van de militairen.¹³ Voor persoonlijke hygiëne worden er waar mogelijk wastenten opgezet. Prioriteit en dus discipline voor het onderhouden van persoonlijke hygiëne zijn echter vaak ver te zoeken. Hoewel het reinigen van het lichaam te velde zelfs nog belangrijker is dan op de kazerne, wordt het belang hiervan in de voorschriften nauwelijks beschreven, waardoor er in de praktijk ook weinig tot geen sprake is van persoonlijke hygiëne. Dat komt vooral

⁸ Herman Roozenbeek (red.), *In Dienst van de Troep: Bevoorrading en transport bij de Koninklijke Landmacht*, (Den Haag 2008), p. 59.

⁹ Menno Bos, 'Onze Jongens in het Saarland', *Historisch Nieuwsblad*, (versie 14 december 2011), <https://www.historischnieuwsblad.nl/onze-jongens-in-het-saarland/> (geraadpleegd op 10 oktober 2022).

¹⁰ JIntema, persoonlijke communicatie.

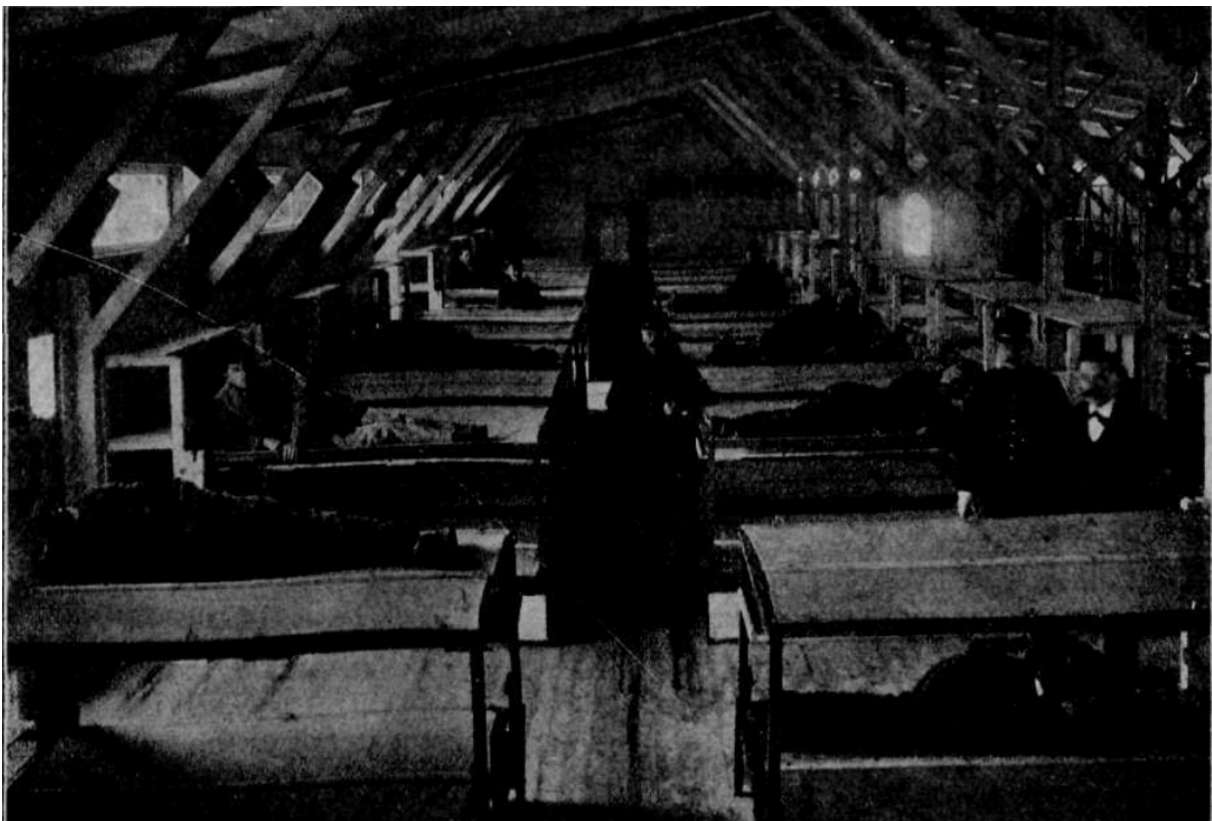
¹¹ L.C. Cnopius, 'De Winteroefeningen in het Noorden van Zweden', *Militaire Spectator*, 104 (1935) pp. 522 – 526, aldaar p. 522. *Militaire Spectator*, 'De Winteroefening in het Noorden van Zweden'.

¹² M.R.H. Calmeyer, 'Het Gevecht bij Waalre; Een Tactische Oefening op de Kaart', *Militaire Spectator*, 107 (1938) 10, pp. 413 – 417, aldaar 416.

¹³ Auteur onbekend, 'Het Britse Gevechtsvoorschrift voor de Infanterie 1921', *Militaire Spectator*, (1922) pp. 173 – 186, aldaar p. 181.

ook omdat officieren niet bekend zijn met de negatieve gevolgen van een slechte hygiëne. Het aspect hygiëne wordt bij legering te velde daarom ook vaak als onbelangrijk beschouwd.¹⁴

Hoewel het interbellum voor Nederland een tijd van vrede is, blijft de dienstplicht voortbestaan. Doordat mensen zich niet alleen vrijwillig aanmelden voor het leger, maar er ook mannen zijn, die zich verplicht moeten komen melden, treft men in het leger ook mensen aan die wellicht zowel mentaal als fysiek niet uit het juiste hout gesneden zijn om in een leger te dienen. Des te belangrijker is het om juist bij deze mensen aandacht te besteden aan mentale en fysieke gezondheid. De methode die wordt gekozen om dit te bereiken, is doorgaans het verbeteren van de voeding. Goede voorzieningen voor wat betreft slapen en hygiëne krijgen minder aandacht.¹⁵ Gevechtskracht is vooral afhankelijk van een goede inzetbaarheid van essentieel materieel, zo is het idee. De vraag of auto's wel of niet droog geparkeerd staan, lijkt belangrijker te zijn dan de vraag of de manschappen wel warm en droog kunnen slapen. Echter, zonder menskracht kan de auto niet worden bestuurd of de munitie niet worden afgevuurd.¹⁶ Er zijn meer plannen en voorschriften over het correct vervoeren en bewaren van munitie en voertuigen dan dat er voorschriften zijn, die aandacht besteden aan het slapen en wassen van militairen. Ook het belang van het regelmatig wassen van kleding krijgt nauwelijks aandacht. Dit blijkt uit het sowieso beperkte aantal bronnen, dat te raadplegen is in het Nationaal Archief.



Veldbedden opgesteld in een veldbivak, *Militaire Spectator*

¹⁴ W.F. Veldhuijzen, 'De Hygiëne in het Nederlandsche Leger', *Militaire Spectator*, 82 (1913) pp. 732 – 738, aldaar p. 732.

¹⁵ Veldhuijzen, 'De Hygiëne in het Nederlandsche Leger', p. 734.

¹⁶ H.C. Rouffaer, 'Waarom moet m.i. Psychologie gedoceerd worden aan onze inrichtingen van militair onderwijs?', *Militaire Spectator*, 113 (1914) pp. 577 – 582, aldaar p. 580.

Legering voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog 1940 – 1945

Hoewel oorlogen vaak voedingsbodem zijn voor verhoogde technische ontwikkeling, heeft de Tweede Wereldoorlog in ieder geval voor de Nederlandse krijgsmacht dit effect niet. Vijf dagen na de Duitse inval op 10 mei 1945 capituleert het Nederlandse leger en kort daarna wordt de Koninklijke Landmacht ontbonden. Ruimte voor ontwikkeling op het gebied van legering is er in deze zeer korte periode van mobilisatie en gevecht op Nederlands grondgebied nauwelijks. Toch moet een leger te velde, hoe lang of kort de duur van de inzet dan ook mag zijn, altijd gelegerd worden.

Hoewel het gevecht zelf in Nederland slechts vijf dagen duurt, worden de Europese spanningen hierna maar ook zeker hiervoor wel al gevoeld. Eind augustus 1939, ruim acht maanden vóór de inval van Duitsland in Nederland, vindt daarom in Nederland een algehele mobilisatie plaats. Dit is slechts enkele dagen voordat Duitsland op 1 september 1939 Polen binnenvalt. Hoewel zowel de Nederlandse overheid als Defensie de dreiging van Duitsland al langere tijd voelen, worden de paraatheid en gevechtskracht van de Landmacht wellicht toch overschat. Men gaat ervan uit dat het Nederlandse leger het, bij een inval van Duitsland, een paar maanden zal moeten kunnen volhouden.¹⁷ De praktijk is helaas anders. Zo blijkt al tijdens de mobilisatie, dat het materieel dat eenheden nodig hebben, waaronder tenten, incompleet of zelfs geheel afwezig is. De component legering is tijdens de mobilisatie een van de vele zaken, die Nederland onvoldoende op orde heeft om langere tijd tegenstand te kunnen bieden tegen een eventuele inval van de Duitsers.

Gedurende de Meidagen in 1940 zijn er twee niveaus wat betreft legeringsvoorzieningen waar te nemen. Een eerste is primitief, waarbij de militair vrijwel geen legeringsmateriaal vanuit de KL ontvangt. Soldaten en korporaals bevinden zich tijdens de gevechtsperiode in en om stellingen, waarbij ze zelf of hun voorgangers schuilplaatsen hebben uitgegraven voor dekking en verblijf. Voor slapen en toiletteren moeten ze het zichzelf zo veilig en efficiënt mogelijk zien te maken.¹⁸ Voor een uitgebreider legeringsniveau wordt er tijdens deze Meidagen vaak van dezelfde methodiek gebruik gemaakt als tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hoewel men wel lessen heeft getrokken uit de mobilisatie van 1914, lijkt hier in de praktijk minder mee te worden gedaan. Zo heeft men geconcludeerd dat het aantal Intendanten in de Eerste Wereldoorlog onvoldoende is en er te weinig contact bestaat tussen de verschillende troepen. Daarnaast wordt veel materieel, zoals strozakken en dekens, te laat geleverd.¹⁹ Deze complicaties zijn helaas ook terug te zien in de mobilisatie voorafgaande aan de Tweede Wereldoorlog. Veel commandanten moeten op zoek naar gebouwen dicht bij het front, waar zij hun compagnie kunnen laten inkwartieren. Omdat dit soms een boerderij, soms een school, soms een hotel of later gebouwde barakken kunnen zijn, is het voor veel militairen steeds weer anders wat betreft de voorzieningen die voorhanden zijn.²⁰ Hoewel eerder blijkt, dat geperst stro voor ligging ongewenst is, slapen de meeste militairen in veel van deze gebouwen toch op stro op de grond. Daarnaast komt het voor dat er houten installaties worden gemaakt, waardoor militairen boven elkaar kunnen slapen. Ook wordt het toegestaan dat men zijn eigen bedkrib in elkaar timmert. Bedkribben kunnen aan vrijwel geen enkele eenheid worden geleverd, omdat er een groot gebrek aan materieel is.²¹ Hoewel de slaapvoorzieningen voor veel militairen verschillen, is de component persoonlijke ruimte en

¹⁷ Roozenbeek, *In Dienst van de Troep*, p. 73

¹⁸ Homa, *Onze 80-urige Oorlog; Belevissen in en om de Grebbelinie*, (Amsterdam 1941), p. 15.

¹⁹ Regimentsarchief Bevoorraders- en Transporttroepen, Beschouwingen Intendantendienst Vesting Holland 1939-1940, p. 10.

²⁰ E.L. van Swieten, 'Een periode uit de Strijd om Ockenburg; 10 t.m. 12 mei 1940', *Militaire Spectator*, 109 (1940), pp. 490 – 507, aldaar p. 501.

²¹ Van Swieten, 'Een Periode uit Strijd om Ockenburg', p. 501.

bijkomende hygiëne in bijna elk van deze legeringsgebouwen afwezig. Doordat de leiding probeert zo veel mogelijk militairen in een gebouw onder te brengen, slapen de soldaten zeer dicht op elkaar. Om de verspreiding van ziektes te voorkomen, plaatst men op sommige plaatsen later soms houten schotten tussen de hoofdeindes.²² Echter, net als het geval is voor dekens



Stelling in de Tweede Wereldoorlog,
Het Leger Boek

en strovoorraden, komt het hiervoor benodigde materiaal pas vrij laat en incompleet in de mobilisatieperiode ter beschikking. Dit heeft zowel te maken met de beperkte voorraad van deze uitrustingsstukken, als de slechte communicatie tussen commandanten.²³ Er lijkt wat dat betreft weinig te zijn gedaan met de lessen, die getrokken zijn uit de ervaringen van 1914. Van tenten wordt slechts gebruik gemaakt wanneer er onvoldoende gebouwen in de omgeving zijn om de militairen te laten inkwartieren. Deze tenten moeten van zo licht mogelijk materiaal zijn, zodat ze eenvoudig meegevoerd kunnen worden.²⁴ Sanitaire voorzieningen lijkt een aangelegenheid te zijn, die meer aan het individu overgelaten wordt. In voorschriften is weinig te vinden over hoe de militair zichzelf en zijn omgeving hygiënisch moet onderhouden, maar meer over hoe hij zo zuinig mogelijk met de beperkte watervoorraad om moet gaan. Legeringsplaatsen van voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn niet alleen primitief, maar kunnen ook vrij vuil zijn.²⁵

Synthese

De legering van soldaten bij de Nederlandse Landmacht tijdens inzet of voorbereiding daarop kent in de eerste helft van de twintigste eeuw weinig ontwikkelingen. Wat betreft onderdak wordt er bij voorkeur gebruik gemaakt van gebouwen ter plaatse om daar te kunnen inkwartieren. Tenten worden pas ingezet als er een tekort is aan bruikbare vaste infrastructuur. De soldaat beschikt daarom niet organiek over middelen, die van pas komen bij het legeren. Dat er tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog geen verschil bestaat in de manier van legeren, heeft een aantal mogelijke oorzaken. In beide situaties treedt de krijgsmacht op eigen grondgebied op, waardoor men ervan uitgaat dat men eenvoudig gebruik kan maken van vaste infrastructuur. Bovendien hecht de legerleiding in deze periode nog geen belang aan hygiëne en goede sanitaire voorzieningen. De ontwikkeling van de auto leidt tot veel aandacht voor het belang van het onderhoud aan de motoren. Materiële gevechtsgereedheid krijgt meer prioriteit dan de personele gevechtsgereedheid.

Wat betreft buitenlandse en binnenlandse politiek is er echter wel een verschil. In 1914 blijft het optreden van de Landmacht enkel beperkt tot mobilisatie. In 1940 daarentegen escaleert de situatie en raakt ook Nederland daadwerkelijk betrokken bij een gewapend conflict. De Nederlandse overheid is hier echter niet op voorbereid en gaat er ten onrechte van uit dat de zo vertrouwde neutraliteit nogmaals gerespecteerd zal worden. De buitenlandse machtsverhoudingen blijken totaal anders te zijn. En omdat het operationeel optreden van de Koninklijke Landmacht onder daadwerkelijke gevechtssomstandigheden slechts van beperkte duur is, krijgt men ook geen kans om bruikbare ervaringen op te doen en daarvan te leren.

²² Regimentsarchief Bevoorraders- en Transporttroepen, Beschouwingen Intendancedienst Vesting Holland, p. 9.

²³ Ibidem, p. 10.

²⁴ D.A. van Hilten, 'Het Bataljon Infanterie te Velde', *Militaire Spectator*, (1939) pp. 28 – 35, aldaar p. 34

²⁵ Regimentsarchief Bevoorraders- en Transporttroepen, Beschouwingen Intendancedienst Vesting Holland, p. 13.

Hoofdstuk 2 Legering gedurende de inzet van de Koninklijke Landmacht in voormalig Nederlands-Indië 1945 – 1949

Gedurende de jaren van Duitse bezetting tussen 1940 en 1945 is de Koninklijke Landmacht ontbonden geweest.²⁶ Veel tijd om te herstellen en een krijgsmacht op te bouwen na de Tweede Wereldoorlog is er echter niet. Nadat de Japanners, die Nederlands-Indië gedurende de oorlog hebben bezet, op 15 augustus 1945 capituleren, treedt er een nieuw tijdperk van conflicten aan. Nu Nederlands-Indië niet langer in handen is van de Japanners, willen enkele Indonesische leiders volledige onafhankelijkheid. Dit escaleert uiteindelijk tot een gewelddadige revolutie.²⁷ Hoewel het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) al langere tijd ter plekke aanwezig is, heeft deze onvoldoende capaciteit om de revolutie zelfstandig onder controle te krijgen. Daarom worden troepen van de net opnieuw opgezette Koninklijke Landmacht richting Nederlands-Indië gestuurd. Vanwege het tempo, waarmee er vanuit de Landmacht gereageerd moet worden en de herstellende fase waarin het zich dan nog bevindt, is veel noodzakelijk materieel nog niet aanwezig of gereed om verscheept te worden naar Indië. De Nederlanders kunnen/moeten daarom gebruik maken van voertuigen en materieel van de Britten, die daar gedurende de Tweede Wereldoorlog operaties hebben uitgevoerd. Ook dit materieel is echter niet altijd in voldoende aantallen beschikbaar en verkeert vaak in slechte staat.²⁸

Naast het feit dat het materieel incompleet of deels versleten is, krijgt de Landmacht in Nederlands-Indië ook met andere uitdagingen te maken. Zo is het niet alleen een 'nieuw' land waar men de weg nog niet kent en ook minder bekend is met de gevaren dan de lokaal zeer ervaren tegenstanders. Ook het klimaat is totaal anders dan waar de Nederlandse mannen thuis aan gewend zijn. Tropische ziektes en een ander soort voedsel zorgen voor problemen, die voor velen eerder nog niet bekend zijn.²⁹ Daarnaast heeft het conflict een bijzondere vorm aangenomen. Zo is het geen oorlog met een aantal duidelijke fronten, maar betreft het een guerrillaoorlog, waarbij de vijand verspreid zit over verschillende regio's.³⁰ Dit maakt het ook lastig in te schatten hoe lang de duur van het verblijf van de Koninklijke Landmacht in Indië zal zijn. Al met al een zeer uitdagende missie, waarvoor de militairen die naar voormalig Nederlands-Indië worden gestuurd, amper voldoende zijn getraind, laat staan mentaal voorbereid.

Zonder voldoende slaap is het risico dat mannen in een vreemd oerwoud ver van huis zenuwachtig en bang zullen worden nog groter.³¹ Het realiseren van voldoende rust is echter niet zo eenvoudig en kan per individu en situatie verschillen. Net als tijdens de Eerste en Tweede Wereldoorlog kunnen de slaapvoorzieningen te velde per militair, afhankelijk van diens functie, aanzienlijk anders zijn. Niet alleen is er een verschil tussen officieren en soldaten, maar ook tussen de verschillende onderdelen. Zo kan iemand van de Cantinedienst vaak vrij eenvoudig een slaapplek vinden binnen het gebouw dat ter plekke is omgebouwd tot kantine en een infanterist moet

²⁶ Roozenbeek, *In Dienst van de Troep*, p. 75.

²⁷ Ibidem, p. 78.

²⁸ Ibidem, p. 77.

²⁹ Nationaal Archief, Den Haag, 2.13.179, Het opstellen van maandverslagen door het Bureau Indië van het Korps Aan- en Afvoertroepen met hiaten, inventarisnummer 103, brief 8 oktober 1946, Batavia, Klachten Soldaat G. Tulp. 4^e C.A.A.T.

³⁰ Roozenbeek, *In Dienst van de Troep*, p. 81.

³¹ A. Zijlmans, 'De Invloed van Gebrek aan Nachtrust op de Gevechtsvaardigheid van een brigade van het korps Marechaussee', *Militaire Spectator*, 116 (1947) 8, pp. 435 – 437, aldaar p. 436.

overnachten in een tent of op een kampong.³² De voorzieningen die hiervoor nodig zijn, kunnen er anders uitzien dan militairen tijdens legering te velde in Nederland gewend zijn. Vanwege de hitte in Nederlands-Indië zijn kachels en dekens een stuk minder noodzakelijk dan op Nederlands grondgebied. Zoals op onderstaande foto's te zien is, is het opzetten van een veldbed onder een afdak op de kampong voor veel militairen al voldoende. Officieren hebben hun eigen bivak dat wat betreft slapen, bestaat uit een veldbed in een relatief ruime tent.



Officieren bij bivak op Java 1946, *Nationaal Archief*

De kampementen in deze vorm bieden echter geen volledige bescherming tegen twee andere soorten bedreigingen. De eerste is het gevaar dat guerrillabendes kunnen vormen. Zoals eerder aangegeven, is er gedurende het conflict in Nederlands-Indië geen sprake van één duidelijk front, maar schuilt het gevaar in het feit dat de verschillende guerrillagroepen verspreid over het land optreden. Omdat deze bendes beter bekend zijn met de geografische omstandigheden van het land dan de Nederlanders en meestal niet als zodanig herkenbaar zijn³³, moeten de ingezette militairen waakzaam zijn voor aanvallen vanuit meerdere kanten. Op foto's is te zien dat de slaappleatsen van de militairen op Java geen enkele vorm van bescherming hebben. Om de militairen toch een vorm van veiligheid te bieden tijdens hun nachtrust, worden er patrouilles gelopen.³⁴ Een tweede gevaar waar de militairen in Nederlands-Indië met name in de nacht mee te maken kunnen krijgen, is het oplopen van tropische ziektes als malaria. Om dit te voorkomen stuurt men vanuit Nederland klamboes op. Echter, net als vele andere uitrustingsstukken, volgen deze klamboes lang nadat de eerste troepen van de KL al zijn

³² Roozenbeek, *In Dienst van de Troep*.

³³ Een fenomeen dat de Amerikanen later zullen ervaren in Vietnam, waar een deel van de tegenstanders 'opgaat in de bevolking'.

³⁴ J. Flink, 'De Guerilla-Oorlog in Heuvel- en Bergterrein op West-Java', *Militaire Spectator*, 117 (1948), pp. 671 – 679, aldaar p. 672.

aangekomen in Nederlands-Indië.³⁵ Overigens zijn klamboes pas effectief als deze in goede staat zijn en blijven en op de juiste manier worden gebruikt. Het is lang niet altijd goed gesteld met de klamboe-discipline. Malaria-uitbraken zijn dan ook geen uitzondering en hebben een grote uitputtingslag voor het lichaam en de geest tot gevolg van de ziek geworden militairen.³⁶



Verblijf vrijwillige militairen op Java 1946, *Nationaal Archief*

Om uitbraken van malaria en andere tropische ziektes te voorkomen, geeft de leiding aan militairen de opdracht om goed voor hun persoonlijke hygiëne te zorgen. Officieren hebben daarbij de expliciete plicht om hun mensen 'instinctmatig de gezondheidsregels te laten nakomen'.³⁷ Hieruit lijkt naar voren te komen dat er gedurende de inzet van de KL in Nederlands-Indië wel degelijk sprake is van voorschriften omtrent het gebruik van sanitair en de verzorging van de persoonlijke hygiëne. Het besef dat persoonlijke verzorging en goed sanitair van groot belang zijn, blijkt dus aanwezig te zijn. Op kampementen zijn er voorzieningen ingericht om aan deze voorschriften te kunnen voldoen. Zo zijn er onder andere douche-installaties ingericht. Deze bevinden zich doorgaans in de open lucht met enkel wat schotjes om de installatie heen.³⁸ De leiding is ook overtuigd van het belang dat soldaten op tijd hun werkkleding wassen en zorg besteden aan de hygiëne rondom latrines. Alles om ziektes en pijntjes te voorkomen.³⁹ Tijdens gevechtsperiodes neemt de aandacht voor persoonlijke verzorging aanzienlijk

³⁵ Auteur onbekend, 'Mededelingen van de Dienst van de K.M.G.', *Militaire Spectator*, 116 (1947) 12, pp. 678 – 682, aldaar p. 682.

³⁶ J. Postma, 'Richtlijnen betreffende de Patrouille Uitrusting', *Militaire Spectator*, 118 (1949) 10, pp. 541 – 547, aldaar p. 542.

³⁷ Auteur onbekend, 'Uit de Vakpers', *Militaire Spectator*, 117 (1948) 11, pp. 683 – 684, aldaar p. 683.

³⁸ Nationaal Archief, Den Haag, 2.24.04.03, Fotocollectie Dienst voor Legercontacten Indonesië, volgnummer 1, 1948, Indonesië, Soemedang: Zuiveringsacties van 3-4 R.I. Een militair neemt een douche.

³⁹ B.J.W. Beunders, 'Verleden, heden en toekomst van de Militair Geneeskundige Dienst', *Militaire Spectator*, 117 (1948) 9, pp. 519 – 526, aldaar p. 526.

af. Prioriteit voor bevoorrading van goederen ligt onder die omstandigheden vooral bij munitie en voeding, minder of niet bij goederen voor wassen en baden. Daarnaast lijkt de individuele soldaat juist dan het belang van sanitaire voorzieningen uit het oog te verliezen.⁴⁰ Zoals eerder vermeld hebben veel militairen die richting Nederlands-Indië vertrekken maar een beperkte voorbereiding gehad. De discipline ten aanzien van persoonlijke verzorging maakt daarom vaak ook nog geen vast deel uit van de noodzakelijke vaardigheden.



Militair neemt een douche in openlucht douche-installatie op Java 1948

Synthese

De slaap- en sanitaire voorzieningen, die bij kunnen dragen aan het behoud van mentale en fysieke gezondheid bij de militairen tijdens hun inzet in voormalig Nederlands-Indië, nemen dankzij de context van het conflict een specifieke vorm aan. Doordat de Landmacht decennialang geen ervaring heeft opgedaan met het langdurig legeren van militairen, waarbij er sprake is van een aanzienlijk dreigingsniveau, wordt de Landmacht in Nederlands-Indië geconfronteerd met een aantal uitdagingen. Door de nasleep van de Tweede Wereldoorlog is de materieelsituatie voor de eenheden in voormalig Nederlands-Indië zeer slecht. Daarnaast hebben veel militairen van de Koninklijke Landmacht amper de tijd gehad om te oefenen voor dit conflict, waardoor naast het materieel ook de mens onvoldoende voorbereid is. De onbekendheid met de geografische en klimatologische omstandigheden is een andere verzwarende factor. Tot slot vormt het irregulier optreden van de wijdverspreide rebelligroepen een groot probleem. De Nederlandse eenheden worden hierdoor op vele fronten verrast in een land dat hen minder bekend is dan de vijand. Dankzij de grote, vaak persoonlijke, inzet en het van Nederlandse militairen bekende improvisatievermogen, is de Koninklijke Landmacht toch in staat zich aan te passen aan de vele uitdagingen. Terugkijkend kan men concluderen dat er veel lessen kunnen worden getrokken uit dit conflict.

⁴⁰ IJntema, persoonlijke communicatie.

Hoofdstuk 3 Legering in tijden van de Koude Oorlog 1950 – 1989

Nadat met de onafhankelijkheid voor Indonesië het conflict in voormalig Nederlands-Indië ten einde komt, krijgt de Landmacht na jaren van afwezigheid en chaos voor het eerst weer tijd en ruimte om op te bouwen en zichzelf opnieuw te organiseren. De politieke context waarbinnen deze ontwikkeling plaatsvindt, is echter aanzienlijk veranderd ten opzichte van de periode vóór de Tweede Wereldoorlog. De Nederlandse Krijgsmacht krijgt door het aansluiten bij de NAVO in 1949 te maken met nieuwe bondgenoten.⁴¹ Dit nieuwe bondgenootschap zorgt echter ook voor een nieuwe vijand voor Nederland. De NAVO is namelijk niet alleen een organisatie gericht op het bewaren van de veiligheid van West-Europese landen en de Verenigde Staten, maar ook op het weerstand bieden tegen het communistische gedachtegoed van de Sovjet-Unie.⁴² Maar behalve met een verandering van vijand, moeten wereldmachten vanaf de jaren '50 ook rekening houden met een verandering van de vorm van een mogelijk conflict. Nucleaire wapens vormen in deze tijd namelijk een relatief nieuwe en zeer realistische dreiging.

De context van de Koude Oorlog heeft grote invloed op de keuzes die Defensie maakt. Hoewel er geen sprake is van een conflict, dat daadwerkelijk escaleert tot oorlogsgeweld in West-Europa, wordt de dreiging wel degelijk gevoeld. Het is daarom van belang dat Nederlands grondgebied verdedigd wordt. Hoewel de ligging van het te verdedigen gebied tussen de jaren '50 en de jaren '90 nogal zal gaan verplaatsen, blijkt het duidelijk te zijn dat het Westen eventueel verdedigd moet worden tegen dreigingen vanuit het Oosten. Voor Nederland bevindt de verdedigingslinie zich aanvankelijk in 1950 achter de IJssel. Wanneer in 1955 ook West-Duitsland toetreedt tot de NAVO, moet deze verdedigingslijn verplaatst worden naar gebieden in Duitsland.⁴³ Voor veel militairen in deze periode staat hun dienstitijd in het teken van oefenen voor een grootschalig conflict, gepositioneerd op de Noord-Westduitse laagvlakte gericht op de verdediging tegen een aanval vanuit de Sovjet-Unie.

Hoe de legering te velde er gedurende deze periode uitziet, kan nog steeds sterk verschillen. Zoals in vorige hoofdstukken is gebleken, maakt de functie van een militair uit voor de manier waarop deze gelegerd wordt. De rang van een militair lijkt, in tegenstelling tot eerdere periodes, in deze tijd minder invloed te hebben op de kwaliteit van de legering van het individu. Het verschil in voorzieningsniveau is met name meer gebaseerd op de functie van de militair en het bijbehorende dreigingsniveau. Zo kan het voorzieningsniveau tussen de verschillende eenheden aanzienlijk uiteenlopen.⁴⁴ Daarnaast is de tijd van de Koude Oorlog een relatief lange periode, waarin veel geïnvesteerd wordt in technologische ontwikkeling, o.a. door de nieuwe dreigingsvorm van nucleaire wapens. Door deze hoge dreiging lopen niet langer vooral eenheden aan de frontlinie gevaar, maar ook de eenheden ver daarachter. De KL moet daarom in zijn geheel steeds flexibeler en mobieler zijn.⁴⁵ Hoe de legeringsvoorzieningen van de individuele militair er uitzien, kan tijdens deze periode dus ten gevolge van plaats, tijd en functie zeer verschillen.

⁴¹ Roozenbeek, *In Dienst van de Troep*, p. 113.

⁴² Daan Couwenbergh, 'De Oprichting van de NAVO', *IsGeschiedenis* <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/de-oprichting-van-de-navo> (geraadpleegd op 16 december 2022).

⁴³ H. Roos (red), *Van Marketentster tot Logistiek Netwerk; De militaire logistiek door de eeuwen heen*, (Amsterdam 2002), p. 323.

⁴⁴ Intema, persoonlijke communicatie.

⁴⁵ Roozenbeek, *In dienst van de Troep*, p. 113.

De Landmacht op oefening in West-Duitsland

In de nieuwe organisatie wordt ook rekening gehouden met de nieuwe mondiale context. Zo houdt men bij de keuze voor legeringsgebieden te velde ook rekening met de mogelijk tactische situatie en dreiging van atoomwapens. Militairen verplaatsen zich idealiter zo min mogelijk tussen legeringsgebied en opstelling om zo te voorkomen dat deze mogelijk ontdekt kan worden door een potentiële vijand.⁴⁶

Daarnaast gaat er, naast de noodzakelijke aandacht voor camouflage van de opstelling (oorlogsofstelling/wapensysteem/logistieke installatie) ook veel aandacht uit naar de camouflage van de legeringsgebieden. Zowel de individuele infanterist in de nabijheid van de opstelling als de grotere groepen militairen in bivaktenten moeten te allen tijde zorgen dat ze goed gecamoufleerd zijn.⁴⁷ Naast de uitdagingen, die de mondiale context van de Koude Oorlog voor legering te velde meebrengt, komen er ook nieuwe hulpmiddelen ter beschikking. Door het nieuwe bondgenootschap van de NAVO is de Nederlandse Krijgsmacht voor legeringsvoorzieningen niet langer alleen op zichzelf aangewezen. De grootschalige militaire oefeningen, die in deze tijd de dominante activiteit van de Landmacht zijn, vinden vanaf halverwege de jaren '50 vooral in West-Duitsland plaats.⁴⁸

Gedurende deze oefeningen onderkent men voor wat betreft de legering verschillende niveaus. Het eerste en meest minimale niveau is voornamelijk van toepassing op de infanterist die dicht bij het front zijn opstelling heeft. Wat betreft slapen heeft de militair hiervoor allereerst enkel een slaapzak bij zich. Dit uitrustingsstuk is een flinke ontwikkeling ten opzichte van vóór de Tweede Wereldoorlog, waarbij de militair helemaal geen slaapuitrusting bij zich draagt, maar geheel zelf moet zorgen voor een comfortabele nachtrust. In de slaapzak is gedurende de jaren '50 geïnvesteerd om deze niet alleen beter te isoleren, maar het ook gemakkelijker te maken voor de militair om in geval van gevaar snel uit deze slaapzak te komen.⁴⁹ Daarnaast is de slaapzak voorzien van een capuchon om verlies van lichaamswarmte tegen te gaan.⁵⁰ Wanneer mogelijk en noodzakelijk, kan deze uitrusting worden uitgebreid met een tentzeil en een grondzeil om de militair droog te houden als het regent.⁵¹ Dit alles draagt de militair met zich mee rond de ransel en de pukkel die hij om zijn schouders draagt.⁵² De rugzak komt pas later.⁵³ Mocht de situatie zich voordoen dat de infanterist minder mobiel hoeft te zijn, dan kan het voorzieningsniveau enigszins worden uitgebreid en zet de militair samen met een collega een kleine tent op, waarvan beiden een helft met zich meedragen.⁵⁴ Bad- en wasvoorzieningen zitten niet bij de persoonlijke uitrusting. Voor de dagelijkse hygiëne maakt de frontsoldaat gebruik van opgevoerd water. Dit water is veelal afkomstig uit waterjerrycans. De losse buitenhelm die de soldaten in deze periode met zich meedragen, kan gebruikt worden om zichzelf te wassen en te scheren. Dit gebeurt echter helaas alleen met koud water. Later krijgt de militair een plastic opvouwbaar wasbekken en items voor persoonlijke hygiëne zoals toiletpapier en een stuk zeep mee in zijn

⁴⁶ Erik Slingerland, persoonlijke communicatie, 11 oktober 2022.

⁴⁷ Auteur onbekend, 'Uit de Buitenlandse Vakpers', *Militaire Spectator*, 122 (1953) 11, pp. 638 – 642, aldaar p. 638.

⁴⁸ Dick Modderman, persoonlijke communicatie, 2 november 2022.

⁴⁹ Auteur onbekend, 'Militaire Notities Rond de Wereld', *Militaire Spectator*, 121 (1952) 12, p. 729.

⁵⁰ H.A.J.M. Beaumont, 'Zijn wij Vechters?', *Militaire Spectator*, 128 (1959) 8, pp. 324 – 327, aldaar p. 325.

⁵¹ J.J.M. Antonietti, 'Uitrusting en bepakking', *Militaire Spectator*, 128 (1959) 9, pp. 358 – 363, aldaar p. 359.

⁵² Nationaal Militair Museum, Soest, objectnummer 00010980, 1985, Handboek voor de Soldaat; VS 2-1350, p. 8-2.

⁵³ Willy Engelmann, persoonlijke communicatie, 21 november 2022.

⁵⁴ B. van den Bosch, 'Taak en organisatie van de Intendance', *Militaire Spectator*, 124 (1955), pp. 531 - 541, aldaar p. 532.

uitrusting.⁵⁵ De sanitaire behoefte moet de militair ter plekke doen. Om de verspreiding van ziektes zo veel mogelijk te voorkomen, graaft men een gat in de grond dat naderhand weer opnieuw wordt afgedekt met zand.⁵⁶



Tweepersoonstenten tijdens oefening 'Grand Repulse' in Duitsland 1953, *Nationaal Archief*

Voor een uitgebreidere vorm van hygiëne wordt tijdens oefeningen verder weg van het front een installatie ingericht waar militairen per toerbeurt naartoe kunnen om te douchen en hun kleding te ruilen voor schone kleding. Belangrijk om hier te benoemen, is dat dit een situatie is die vooral voorkomt tijdens oefeningen. Mocht de situatie escaleren tot een daadwerkelijke oorlog, dan zal het legerkorps zeer waarschijnlijk gedurende de dertig dagen die het denkt te moeten vechten, geen tijd hebben om te recupereren.⁵⁷ De slaapvoorzieningen kunnen in deze korte periode worden verbeterd door het ter beschikking stellen van grotere tenten met veldbedden en kachels als het koud is.⁵⁸ Deze tenten zijn over het algemeen vrij groot. Zo kunnen daar ongeveer twintig man in overnachten, afhankelijk van de vraag of men op veldbedden of op strozakken slaapt.⁵⁹ Voor de sanitaire behoeftes worden bij dit kampement latrines ingericht. Hiervoor wordt een gleuf gegraven in de grond waaromheen een zeil wordt gespannen voor een stukje privacy. Als de latrine verzadigd is, wordt deze afgedekt en talk er overheen gegooid, waarna er op een afstandje hiervan een nieuwe latrine wordt opgezet.⁶⁰ Deze toiletvoorzieningen laten echter zien dat er in deze tijd nog weinig oog is voor de belangen van dier en milieu. Dit totale pakket van uitgebreider voorzieningsniveau is echter alleen

⁵⁵ Engelmann, persoonlijke communicatie, 21 november 2022.

⁵⁶ Hogere Krijgsschool, *Pionieren en Versterkingskunst deel 1*, p. 100

⁵⁷ Engelmann, persoonlijke communicatie, 21 november 2022.

⁵⁸ Modderman, persoonlijke communicatie.

⁵⁹ Nationaal Militair Museum, Soest, objectnummer 00041604, 1954, Gebruik van Tenten, p. 5.

⁶⁰ Modderman, persoonlijke communicatie.

mogelijk wanneer de tactische omstandigheden en het bijbehorende dreigingsniveau dit toelaten.⁶¹ Als door een eenheid zo'n legeringsgebied te velde moet worden opgezet, wordt met een groot aantal factoren rekening gehouden, zoals onder meer de ondergrond, de toegang tot drinkwater, de mogelijkheden tot camouflage en of het goed toegankelijk is voor eigen verkeer.⁶²



Tentenkamp tijdens oefening 'Grand Repulse' in Duitsland 1953, *Nationaal Archief*

Niet voor alle eenheden zien de slaap- en sanitaire voorzieningen gedurende een oefening in West-Duitsland er zo beperkt uit. Militairen met logistieke taken zoals van de Intendance of de Aan- en Afvoertroepen hebben tijdens oefeningen in Duitsland vaak een meer uitgebreide vorm van legering. Deze oefeningen kunnen in West-Duitsland worden gehouden, omdat de Nederlandse Krijgsmacht door middel van de NAVO een overeenkomst heeft met de West-Duitsers. Niet alleen zorgt dit voor gunstige oefenlocaties, maar ook voor gunstige voorzieningen. Door de samenwerking met Duitsland kan de Nederlandse Landmacht gebruik maken van leegstaande gebouwen om compagnieën in onder te brengen.⁶³ Dit is wellicht te vergelijken met het inkwartieren tijdens de Tweede Wereldoorlog. De individuele slaapvoorzieningen verschillen daarentegen wel in vergelijking met de decennia ervoor. Voorheen sliepen militairen op strozakken of in zelf in elkaar getimmerde bedden. Tijdens de Koude Oorlog is de beschikbaarheid van veldbedden in de meeste gevallen beperkt tot militairen vanaf de rang van sergeant-majoor. Het beperkte budget van de Landmacht maakt het

⁶¹ Engelmann, persoonlijke communicatie, 21 november 2022.

⁶² Hogere Krijgsschool, *Pionieren en versterkingskunst, deel 1*, p. 91.

⁶³ Modderman, persoonlijke communicatie.

op dit moment nog niet altijd mogelijk om aan alle militairen een veldbed ter beschikking te stellen.⁶⁴ Bij voorkeur gebruiken logistieke eenheden de sanitaire voorzieningen die in het desbetreffende gebouw of in de omgeving aanwezig zijn. Het opzetten van een bad- en wasinstallatie wordt liever als laatste middel gebruikt en uitsluitend voor de ondersteuning van gevechtseenheden.⁶⁵ De voorkeur gaat hierbij uit naar het aansluiten van de installatie op een al bestaand waterpunt. Mocht dit niet mogelijk zijn, dan wordt gebruik gemaakt van een mobiele waterinstallatie, waarbij er dan een beperkte capaciteit aan water is. Buiten reguliere bad- en wasinstallaties, wordt er tijdens een oefening in Duitsland ook getraind op ontsmetting in geval van een nucleaire, biologische en/of chemische (NBC) aanval. Dit is kenmerkend voor de periode van de Koude Oorlog, waarin de dreiging voor dit soort aanvallen zeer hoog is. Hiervoor worden speciale NBC-ploegen opgeleid bij hun eigen onderdeel.⁶⁶ Een van de manieren van persoonlijke ontsmetting is het gebruik van zogenaamde ontsmettingsdouches.⁶⁷ Het faciliteren en opzetten is echter de taak van de NBC ploegen en de Genie en dus niet van de Intendance.⁶⁸

Intendance eenheden met een rol op het gebied van legeren

In de periode van de Koude Oorlog zijn de Intendance-eenheden verantwoordelijk voor het juist uitgeven en innemen van legeringsmateriaal. Daarnaast behoort ook het leveren van diensten tot hun takenpakket. De bevoorrading betreft 'behoeftebepaling, de aanschaffing, de ontvangst, de opslag en de verstrekking van intendantegoederen in de ruimste zin'.⁶⁹ Hieronder valt ook het materiaal dat nodig is voor legering te velde, zoals onderdelen van de Persoonlijke Standaard Uitrusting (PSU). Daarnaast is een van de diensten die de Intendance levert het verlenen van bad- en wasfaciliteiten.⁷⁰

Door de jaren heen zijn er een aantal compagnieën geweest die deze werkzaamheden in hun takenpakket hebben. Zo hebben er allereerst van begin jaren '50 tot begin jaren '70 een aantal intendantebataljons bestaan. Later worden deze gereorganiseerd naar aanvullingsplaatsbataljons: 102 en 103. Deze twee parate zusterbataljons en de twee mobilisabele aanvullingsplaatsbataljons (258 en 501) hebben dezelfde taken. Ze zijn in oorlogstijd verantwoordelijk voor de inrichting en instandhouding van aanvullingsplaatsen voor klasse I, III en V goederen⁷¹, grof geschetst voeding, brandstof en munitie. Onder deze goederen valt over het algemeen geen materiaal dat bestemd is voor slaap- en/of sanitaire faciliteiten.⁷² In de eerste jaren bestaat dan



Onderdeelsembleem 115 Bevodienstcompagnie,
Erik Ruesink

⁶⁴ Modderman, persoonlijke communicatie

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ A. Steeman, 'NBC-bescherming: Enkele aspecten van de troepenopleiding', *Militaire Spectator*, 135 (1966) 12, pp. 573 – 575, aldaar p. 573.

⁶⁷ B. Koning, 'De Atoomoorlog', *Militaire Spectator*, 119 (1950) 11, pp. 651 – 657, aldaar p. 655.

⁶⁸ P. IJntema, 'Zwaar Transport', Bureau Geschiedschrijving Regiment Bevoorradings- en Transporttroepen, (2018), p. 64

⁶⁹ Nationaal Militair Museum, Soest, objectnummer 00032279, 1952, Werkwijze Intendance te Velde/Intendantschool.

⁷⁰ Nationaal Militair Museum, Werkwijze Intendance te Velde/Intendantschool.

⁷¹ F.A.L. Vogelpoel, 'Diensten en klassen', *Militaire Spectator*, 130 (1961), pp. 135 – 141, p. 135.

⁷² Nationaal Militair Museum, Werkwijze Intendance te Velde/Intendantschool.

alleen nog maar één eenheid die een - hoewel beperkte - taak heeft ten aanzien van legering: 113 Algemene Uitrustingsaanvullingsplaatscompagnie. Pas vanaf eind jaren '70 krijgen de vier aanvullingsplaatsbataljons de beschikking over een zgn. Algemene Bevoorraders- en Dienstencompagnie (ALGBEVODNCIE). Het betreft twee mobilisabele (116 en 117) en twee parate compagnieën (113 en 115). Ingedeeld in de aanvullingsplaatsbataljons, houdt de Algemene Bevoorraders- en Dienstencompagnie zich bezig met klasse II en IV-goederen, waaronder over het algemeen het materiaal zit dat noodzakelijk is voor de slaap- en sanitaire component van legering te velde. Zo is deze compagnie verantwoordelijk voor de ontvangst, het beheer en de uitgifte van PSU- en legeringsgoederen en het verlenen van badfaciliteiten.⁷³ Voor dit laatste heeft de compagnie een badpeloton, dat beschikt over acht mobiele badinstallaties met een capaciteit van 5000 man in 10 uur.⁷⁴

Nederlandse inzet in Libanon 1979 – 1985

Na de inzet van de Koninklijke Landmacht in Nederlands-Indië is het aantal overzeese missies van Nederlandse eenheden vrij beperkt. Hoewel Nederland wel een stand-by positie heeft om de Verenigde Naties (VN) tijdens humanitaire missies bij te staan, wordt hier nauwelijks een beroep op gedaan.⁷⁵ Pas in 1978 krijgt Nederland het verzoek om het hiervoor geormerkte VN-bataljon (44 Pantserinfanteriebataljon) in te zetten voor een vredesmissie in Libanon. Interne spanningen en een inval vanuit Israël in Zuid-Libanon zorgen voor gewelddadige situaties.⁷⁶ In 1979 vertrekt een bataljon onder de naam Dutchbat richting Libanon, waar het tot 1983 zal blijven. Vanaf dat moment wordt de missie voorgezet door een kleinere eenheid: Dutchcoy.⁷⁷ De taken van Dutchbat bestaan in het begin



Tentenkamp Nederlandse eenheden in Libanon, *Blauwe baretten tussen twee vuren in Libanon*

vooral uit het uiteenhouden van de strijdende partijen in Libanon, maar de eenheid krijgt later ook een rol betreffende humanitaire opdrachten.⁷⁸

Hoewel het Nederlandse bataljon in Libanon handelt onder de vlag van de Verenigde Naties, is het verder een zogenaamd 'selfsufficient' bataljon.⁷⁹ De legering van de Nederlandse militairen in Libanon wijkt weinig af van wat zij tijdens hun oefeningen in

⁷³ Regimentsarchief Bureau Geschiedschrijving Bevoorraders- en Transporttroepen, De Algemene Bevoorraders- en Dienstencompagnie, p. 2.

⁷⁴ Regimentsarchief Bevoorraders- en Transporttroepen, De Algemene Bevoorraders- en Dienstencompagnie, p. 3.

⁷⁵ Roozenbeek, *In Dienst van de Troep*, p. 232.

⁷⁶ Ministerie van Defensie, 'United Nations Interim Force in Lebanon'

<https://www.defensie.nl/onderwerpen/historische-missies/missie-overzicht/1979/united-nations-interim-force-in-lebanon-unifil> (geraadpleegd op 17 december 2022).

⁷⁷ Hans van de Gender, persoonlijke communicatie, 21 november 2022.

⁷⁸ Roozenbeek, *In Dienst van de Troep*, p. 233.

⁷⁹ Ibidem, p. 233.

Duitsland gewend zijn. De aan- en afvoer van de hiervoor benodigde uitrustingsstukken levert, door de bergachtige en onbekende wegen, wel nieuwe uitdagingen op.⁸⁰ De slaapvoorzieningen kunnen ook hier per persoon verschillen, afhankelijk van de functie van de militair en de toevallig aanwezige infrastructuur. Voor infanteristen komt het voor dat zij wekenlang in een tent aan de voet van een berg gelegerd worden.⁸¹ Het

verschil met oefening in Duitsland is dat in Libanon de infanterist op een veldbed mag slapen. De inzet van kachels is door de Libanese temperaturen minder nodig. Bad- en wasvoorzieningen kunnen mogelijk worden gemaakt door mobiele installaties. Militairen van staven en logistieke eenheden zijn vaak dichterbij de bewoonde wereld gelegerd. Soldaten slapen hier zowel in zgn. *prefabs* als in huizen die



Sanitaire voorzieningen in vaste infrastructuur in Libanon, *Blauwe baretten tussen twee vuren in Libanon*

bij de lokale bevolking worden gehuurd. In deze huizen en gebouwen kan niet alleen worden geslapen, maar ook gebruik worden gemaakt van het sanitair.⁸² In beginsel bestaat de persoonlijke uitrusting wat betreft slapen uit een veldbed, maar het meenemen van eigen materiaal, zoals matrassen en dekens, om comfort te verhogen wordt hier ook toegestaan. Daarnaast nemen militairen, die nieuw op een locatie komen, vaak de uitrustingsstukken over die hun voorganger verzameld heeft.⁸³ Het verlangen naar een zo hoog mogelijk voorzieningsniveau en het eigen initiatief om dit te bereiken staat bekend als een typische eigenschap/competentie van de Nederlandse militair.⁸⁴

Omdat de legeringsvoorzieningen in Libanon niet ver afwijken van wat men gewend is in Nederland en Duitsland, liggen aan het grote verschil in behoud van moreel tussen deze inzet en de oefeningen andere oorzaken ten grondslag. De beperkte communicatie, die militairen met het thuisland kunnen hebben, speelt hierin een aanzienlijke rol. Daarnaast is het voor de meeste Nederlandse militairen de eerste keer dat zij geconfronteerd worden met een daadwerkelijke dreiging. Het ver van huis zijn, met weinig tot geen contact met thuis in een onbekend en gevaarlijk gebied maakt de uitzending mentaal uitdagend. Bij thuiskomst van de militairen wordt weinig tot geen aandacht besteed aan de nazorg.⁸⁵ Behoud van mentale gevechtskracht lijkt in deze vorm niet zozeer iets te zijn dat bewust van bovenaf gereguleerd wordt, maar wat de militairen in Libanon samen moeten opzoeken en initiëren.⁸⁶

⁸⁰ Roozenbeek, *In Dienst van de Troep*, p. 234.

⁸¹ Van de Gender, persoonlijke communicatie.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*.

Synthese

Beide niveaus van legering, zowel minimaal als uitgebreid, hebben het behouden van de mentale en fysieke gezondheid van de militair als doel. Het denken over het op peil houden van de mentale gezondheid maakt gedurende de periode van de Koude Oorlog een enorme ontwikkeling door. Met name aan het begin van deze gespannen veiligheidssituatie ligt de focus van het behoud van mentale gevechtskracht op rationele, en dus geen fysieke, factoren. Hierbij moet men denken aan kameraadschap, discipline, zelfrespect maar ook een stukje traditie en propaganda.⁸⁷ Dit lijkt overeen te komen met de factoren waarop tijdens de Tweede Wereldoorlog is teruggegrepen, waarin de individuele militair zelf sterk en flexibel genoeg moet zijn om de uitdagingen van oorlogsvoering te weerstaan. Tijdens de Tweede Wereldoorlog is er echter een daadwerkelijke, zichtbare vijand die niet alleen voor dreiging, maar ook voor werkelijke slachtoffers zorgt. De Koude Oorlog daarentegen, is in West-Europa nooit geëscaleerd tot een gewelddadig conflict. Vanaf ongeveer de jaren '60 merken commandanten dat het hierdoor uitdagend wordt om met name de mentale gevechtskracht van hun troepen op peil te houden.⁸⁸ De militairen van de Koninklijke Landmacht worden gedurende oefeningen in Duitsland wel flink beziggehouden, maar bereiden zich voor op een conflict waarvan het onzeker is (soms zelfs onwaarschijnlijk geacht) of dat het in werkelijkheid ooit zover zal komen. Daarnaast hebben veel van deze militairen geen enkele ervaring met een echte dreiging van geweld. Naast disciplinaire en psychologische manieren om mentale gevechtskracht op peil te krijgen en te houden, ligt de focus op de leefomstandigheden van de militair te velde. Gedurende een oefening in Duitsland streeft de oefenleiding naar het creëren van een zo'n realistisch mogelijke weerspiegeling van een oorlogssituatie. Soldaten mogen daarom niet van alle gemakken worden voorzien waaraan zij in de kazerne gewend zijn. Het verzorgingsniveau moet er daarbij voor zorgen dat de militair op de proef gesteld wordt op het gebied van ontbering, slaapgebrek en persoonlijke hygiëne.⁸⁹ Het oogmerk is om op die manier na afloop een gevoel van kameraadschap en voldoening te scheppen, die de mentale gevechtskracht van een militair gereed moet maken voor een geestelijk beter te bevatten omschakeling van vredes- naar oorlogstijd.⁹⁰

De verschillende factoren die invloed (kunnen) hebben op de vorm van legering te velde zijn ook in deze periode goed terug te zien. Met name tijdens de oefeningen in Duitsland drukt de internationale politiek zijn stempel op de legeringsvoorzieningen, omdat er rekening gehouden moet worden met een groot en zelfs nucleair conflict. In Libanon is er minder sprake van een dreiging voor een grootschalig conflict. Toch zijn ook hier de nieuwe internationale betrekkingen te zien, doordat het een van de eerste grote missies onder de vlag van de Verenigde Naties is. De nieuwe samenwerkingsverbanden (VN en NAVO) zorgen voor mogelijk meer toegang tot legeringsgebieden en -materiaal. Daarnaast bieden technische ontwikkelingen de mogelijkheid dat de frontsoldaat niet alleen comfortabeler, maar ook veiliger en hygiënischer gelegerd kan worden. Hoewel er een aanzienlijk verschil is in klimatologische omstandigheden tussen Duitsland en Libanon, is hier voor wat betreft de legeringsvoorzieningen weinig verschil in terug te zien. Tot slot zorgt de nieuwe dreigingsvorm van (nucleaire) raketten ervoor dat camouflage, ook voor slaap- en sanitaire faciliteiten, te allen tijde hoogstnoodzakelijk is.

⁸⁷ J.H.D. van Kuik, 'Wat doet een soldaat vechten?', *Militaire Spectator*, 119, (1950) 6, pp. 369 – 370, aldaar p. 369.

⁸⁸ T.C. Govers, 'Morelistiek in de Praktijk (I)', *Militaire Spectator*, 129, (1960) 8, pp. 300 – 302, aldaar p. 301

⁸⁹ T.C. Govers, 'Morelistiek in de Praktijk (II); De Groepsstructuur en het Opinieonderzoek', 129, (1960) 9, pp. 331 – 337, p. 332.

⁹⁰ Govers, 'Morelistiek in de Praktijk (I)', p. 336.

Hoofdstuk 4 Legering bij uitvoering van ‘vredesoperaties’ (1989 – heden)

Tegen het einde van de jaren '80 beginnen de spanningen tussen Oost-Europa en de Verenigde Staten met West-Europa langzaam af te nemen. Vanaf het aantreden van Michail Gorbatsjov als leider van de Sovjet-Unie in 1985 wordt het strenge communistische regime steeds gematigder. Zo verliezen communistische overheden in verschillende Oost-Europese landen een voor een hun macht, met als uiteindelijke climax het vallen van de Berlijnse muur in 1989.⁹¹ Nadat blijkt dat Gorbatsjov ook instemt met de eenwording van Oost- en West-Duitsland, lijkt de dreiging van een grootschalige oorlog daadwerkelijk tot een eind te komen.⁹²

Het einde van de Koude Oorlog heeft voor de Koninklijke Landmacht grote gevolgen. Onderhandelingen tussen de NAVO en het Warschaupact (het militaire bondgenootschap van communistische landen) zorgen er vanaf 1990 voor dat het aantal troepen en wapens aan beide kanten afnemen.⁹³ Doordat het gevaar van een groot conflict waarbij Nederland betrokken kan raken, geweken lijkt, neemt de noodzaak om voor deze hoofdtaak te trainen af. De grote oefeningen die gedurende de Koude Oorlog normaal zijn, zijn ineens niet meer de voornaamste bezigheid van de Koninklijke Landmacht. Voorbereiding op en uitvoering van hoofdtaak 2: het bevorderen van de (internationale) rechtsorde en stabiliteit, krijgt de hoogste prioriteit. Er komt een flinke toename van het aantal ‘vredesmissies’ onder de vlag van de Verenigde Naties waar de KL aan deelneemt.⁹⁴ Deze missies zijn in veel gevallen een stuk gevaarlijker en vragen veel meer van de soldaat dan voorheen tijdens oefeningen. Het toenemende risico voor het individu en het afnemende belang van een groot Nederlands leger, maakt uiteindelijk dat de dienstplicht in 1997 wordt opgeschort. Nederlandse mannen en later ook vrouwen worden vanaf dan niet (meer) opgeroepen en het Nederlandse leger wordt een beroepsleger.⁹⁵

Met het verschuiven van de activiteiten van de KL vanaf 1990, veranderen ook de omstandigheden waaronder deze operaties plaatsvinden. Allereerst wordt er niet langer voorbereid op een grote oorlog met een duidelijk front, maar houdt de KL zich nu vooral bezig met ‘vredesmissies’ waarin het voornaamste doel bestaat uit het zogenaamde ‘*peacekeeping*’, waarbij troepen van de VN geacht worden als buffer op te treden tussen strijdende partijen.⁹⁶ De geografische omstandigheden in de inzetgebieden wijken aanzienlijk af van de situaties tijdens oefeningen in West-Europa. Onbekende culturen en uitdagend klimaat zijn nog relatief nieuw terrein voor de Koninklijke Landmacht. Hoge temperaturen en nieuwe onbekende dreigingsvormen dwingen de krijgsmacht specifieke aandacht te besteden aan langdurige legering te velde. In dit hoofdstuk wordt deze vorm van legering aan de hand van een tweetal casussen geïllustreerd.

⁹¹ Roozenbeek, *In Dienst van de Troep*, p. 239

⁹² Ibidem, p. 239

⁹³ Ibidem, p. 239

⁹⁴ Ibidem, p. 239

⁹⁵ IsGeschiedenis, ‘Geschiedenis van de Dienstplicht’ <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/geschiedenis-van-de-dienstplicht> (geraadpleegd op 17 december 2022).

⁹⁶ Roozenbeek, *In Dienst van de Troep*, p. 240.

Nederlandse inzet in voormalig Joegoslavië tussen 1992 – 1995

Het einde van de Koude Oorlog betekent helaas niet het einde van spanningen binnen Europa. De dood van president Tito (1980) en het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 zorgen voor het opleven van een verlangen naar onafhankelijkheid binnen de volkeren, verenigd in de Federatieve Volksrepubliek Joegoslavië. In het begin van de jaren '90 leidt dit tot een bloederige burgeroorlog met uiteindelijk Bosnië en Herzegovina als centraal strijdtonel en in 1992 tot het de facto uiteenvallen van de federatie.⁹⁷ In 1992 besluiten de Verenigde Naties om troepen richting het gebied te sturen om toe te zien op de strijdende partijen en te pogen de vrede te bewaren. Onder deze VN-troepen bevinden zich op dat moment ook meerdere Nederlandse eenheden.

Tijdens de Nederlandse inzet in voormalig Joegoslavië tussen 1992 en 1995 nemen verschillende logistieke eenheden deel aan deze uitzending. Het eerst aanwezige (maar niet-logistieke) bataljon is het 1(NL)VN Verbindingsbataljon, vanaf maart 1992 tot april 1994. Dit bataljon zorgt, verspreid over het hele gebied, voor de communicatie tussen alle binnen UNPROFOR (*United Nations Protection Force*) ingezette bataljons (van de diverse troepen leverende naties).⁹⁸ Vanaf begin 1993 wordt ook 1(NL/BE)VN Transportbataljon ingezet in Joegoslavië. De hoofdtaak van dit bataljon is het uitvoeren van humanitaire hulpkonvoeien voor de lokale bevolking. Dit doen ze met name in en tussen het Bosnische Busovaca en Santici en het Kroatische Split.⁹⁹ De bij het Nederlandse publiek meest bekende eenheid is het infanteriebataljon genaamd Dutchbat, dat van 1994 tot de val van Srebrenica in 1995 in Bosnië gevestigd is. Onder dit Dutchbat valt ook de logistieke eenheid genaamd *Support Command*. De militairen van *Support Command* hebben als een van de voornaamste taken het uitvoeren van bevoorradingsritten van en naar de eenheden van Dutchbat, die onder meer locaties heeft in Simin Han, Tuzla en Srebrenica. Vanaf april 1995 vallen het Transportbataljon en *Support Command* samen onder 1(NL/BE)VN Logistieke- en Transportbataljon, waardoor de taken in elkaar vloeien.¹⁰⁰



Onderdeelsembleem 1(NL) UN Support Command,

⁹⁷ Ministerie van Defensie, 'Factsheet Nederlandse Militaire Inzet in Bosnië-Herzegovina', <https://www.defensie.nl/downloads/brochures/2011/09/27/factsheet-bosnie-herzegovina-nl> (geraadpleegd op 17 december 2022).

⁹⁸ Ton Janssen, persoonlijke communicatie, 9 december 2022.

⁹⁹ R. van Gils en C. Klep, *Van Korea tot Kosovo; De Nederlandse Militaire Deelname aan Vredesoperaties sinds 1945*, (2000).

¹⁰⁰ Van Gils en Klep, *Van Korea tot Kosovo*.

De vorm van conflict die de Nederlandse VN-militairen aantreffen in Bosnië verschilt sterk van het conflict waarvoor Nederlandse militairen in het verleden decennialang hebben geoefend en waarop zij mentaal zijn voorbereid. Allereerst is er geen duidelijke strijd gaande tussen twee of meerdere soevereine staten, maar is er in Bosnië sprake van een burgeroorlog tussen verschillende volkeren waarbij de tegenstanders steeds kunnen verschillen.¹⁰¹ Daarnaast zijn de Nederlandse eenheden richting Oost-Europa gestuurd onder de vlag van de Verenigde Naties. Dit betekent dat het niet hun taak en mandaat is om een tegenstander uit te schakelen, maar om humanitaire hulp te bieden en de vermeende vrede te bewaren. Het is de Nederlandse VN-troepen niet toegestaan om hiervoor geweld te gebruiken, met uitzondering van zelfverdediging. Dit is ook terug te zien in hun uitrusting.¹⁰²

De legeringsgebieden in Bosnië nemen gedurende de periode van de VN-aanwezigheid verschillende vormen aan. De plaatsen die voor de Nederlandse maatschappij waarschijnlijk het meest bekend zullen klinken, zijn de door de VN gecreëerde enclaves. Dit zijn aangewezen en vaak geïsoleerde *safe areas* waar de bedreigde bevolking bescherming kan zoeken.¹⁰³ Belangrijk om te noemen is dat het bescherming bieden aan de lokale bevolking officieel niet onder de taken van de Nederlandse VN-militairen valt, maar dit mettertijd in de praktijk wel zo voorkomt.¹⁰⁴ De eerste rotatie van eenheden die in zo'n gebied aankomt slaapt vaak nog in tenten.¹⁰⁵ Hiervoor wordt in Bosnië vrijwel uitsluitend gebruik gemaakt van de boogtent, die sinds de jaren '70 zijn opmars heeft gemaakt.¹⁰⁶ Eenheden van zowel de Genie, als een aantal bevoorradingseenheden en verbindingstroepen zijn hier als eerste aanwezig om de noodzakelijke legeringsvoorzieningen op orde te maken.¹⁰⁷ De Genie heeft hierbij de taak om een meer duurzaam kamp op te bouwen voor alle eenheden die daar uiteindelijk gaan verblijven. De bevoorrading- en transporttroepen helpen op dat moment vooral mee aan hun eigen legering.¹⁰⁸ De legering van deze eenheden in deze eerste periode is allesbehalve comfortabel. In de gebouwen of tenten waar zij in slapen is nog nauwelijks materiaal aanwezig. Daarnaast zijn de strenge winters, die kenmerkend zijn voor het landklimaat van Bosnië, zwaar onderschat. Hoewel de kachels in de tenten zeker helpen tegen de kou, moeten hiervoor 's nachts extra krachten worden ingezet om te controleren of de kachels het ook dan nog doen. Dit om te voorkomen dat militairen in tenten 's nachts doodvriezen.¹⁰⁹ Douches en toiletten zijn door de oorlogssituatie waarin het land zich bevindt in zo'n slechte staat dat deze slechts een aantal dagen te gebruiken zijn. Daardoor is de hygiëne moeilijk op het vereiste peil te brengen en houden. Bad- en wasfaciliteiten, die wel aan de normen voldoen, worden pas later door de transportbataljons aangevoerd. Tot die tijd kunnen de militairen

¹⁰¹ IsGeschiedenis, 'Overzicht van de Joegoslavische Burgeroorlog' <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/overzicht-van-de-joegoslavische-burgeroorlog> (geraadpleegd op 17 december 2022).

¹⁰² Janssen, persoonlijke communicatie.

¹⁰³ Ministerie van Defensie, 'Internationale operaties', <https://www.defensie.nl/onderwerpen/historische-canons/historische-canon-garderegiment-grenadiers-en-jagers/het-regiment-paraat/internationale-operaties> (geraadpleegd op 17 december 2022).

¹⁰⁴ BNNVara, 'Srebrenica, de machteloze missie van Dutchbat; De Aanloop', 14'00" – 16'27" https://www.npostart.nl/BV_101399827 (geraadpleegd op 6 december 2022)

¹⁰⁵ Slingerland, persoonlijke communicatie.

¹⁰⁶ Ministerie van Defensie, 'Defensie vervangt 1.295 boogtenten' <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2020/11/06/defensie-vervangt-1.295-boogtenten> (geraadpleegd op 17 december)

¹⁰⁷ W. van Dullemen, 'Operationeel-lokistieke ervaring in Bosnië-Herzegovina', *Militaire Spectator*, 164 (1995) 12, pp. 266 – 272, aldaar p. 269.

¹⁰⁸ Janssen, persoonlijke communicatie.

¹⁰⁹ Michel Vial, persoonlijke communicatie, 9 december 2022.

van de eerste rotatie gebruik maken van mobiele wc's, maar worden er daarnaast ook zelf toiletten opgezet. Men kan hierbij denken aan hoe de voormalige latrines er uitzagen, maar dan gegraven in een boogtent met eventueel een stapel pallets als zitvlak.¹¹⁰ Daarnaast zijn ook veldbedden nog niet in voldoende aantallen opgevoerd. De eerste rotatie militairen moet gedurende deze tijd daarom veelal leven van de persoonlijke standaarduitrusting (PSU) en slaapt in de slaapzak op een matje of veldbed.¹¹¹ Later is het mogelijk dat militairen in *prefab*-containers slapen die door de VN zijn geleverd of in gebouwen die al aanwezig zijn in het gebied.¹¹² Een onverwacht bijkomend voordeel van de gebouwen in Joegoslavië is dat veel grote gebouwen een bomvrije schuilkelder hebben die voorzien is van stroom en water.¹¹³ Wanneer gelegerd in tenten, *prefab*-containers of gebouwen slapen de militairen meestal op een veldbed. In hun uitrusting zit een slaapzak waar zij ook in deze legeringsgebouwen of -tenten gebruik van kunnen maken. Er zijn echter ook militairen die liever een dekbed van thuis of van de kazerne meebrengen, ofwel voor een extra stukje comfort, ofwel voor het in stand houden van hun mentale gemoedstoestand.¹¹⁴ Naast deze slaapzak maken ondertussen ook enkele toiletartikelen deel uit van de persoonlijke standaarduitrusting van de militair.¹¹⁵ Hoe langer eenheden op een kamp verblijven, des te uitgebreider het verzorgingsniveau uiteindelijk wordt. Voor elke *prefab* die wordt geplaatst kan er weer een boogtent worden weggehaald. Zo slapen, werken, douchen en eten de latere rotaties van eenheden uiteindelijk allemaal in deze opgebouwde containers, waardoor een kamp in de loop der tijd kan uitgroeien naar een klein dorp van militairen. Dit proces van primitief naar uitgebreider voorzieningsniveau geldt voor elk nieuw legeringsgebied waar de Nederlandse militairen zich in voormalig Joegoslavië bevinden.



Boogtenten van de Verenigde Naties in Bosnië-Herzegovina, 1(NL) Support Command

¹¹⁰ Vial, persoonlijke communicatie.

¹¹¹ Slingerland, persoonlijke communicatie.

¹¹² Modderman, persoonlijke communicatie.

¹¹³ H. Vermaas, '1(NL) VN Verbindingsbataljon in 1992; De oprichting, de ontplooiing en de inzet', *Militaire Spectator*, 164 (1995) 6, pp. 279 – 289, aldaar p. 280.

¹¹⁴ Modderman, persoonlijke communicatie.

¹¹⁵ Vermaas, '1(NL) VN Verbindingsbataljon in 1992', p. 280.

Het gebied waarin Nederlandse VN-militairen moeten optreden, is echter zeer zeker niet beperkt tot deze enclaves. Voorraden van verschillende soorten goederen moeten vanuit een ander gebied worden opgevoerd richting deze eenheden. Voor de Nederlanders betekent dit onder andere in de praktijk dat een aantal van deze bevoorradingsseenheden niet in Bosnië en Herzegovina gehuisvest is, maar in Kroatië. Vanuit de haven van Split, en vandaar naar Trogir, worden de benodigde goederen onder meer naar Busovaca, Lukavac en Srebrenica gebracht. De plaatsen waarnaar het transportbataljon transporten moet uitvoeren, kunnen over de tijd heen zeer verschillen. De Nederlandse bevoorradingsseenheden verstrekken niet alleen goederen aan Nederlandse VN-militairen, maar ook aan andere deelnemende VN-landen en als primaire taak zelfs als humanitaire hulpverlening aan de noodlijdende bevolking.¹¹⁶ De Nederlandse transporteenheden die voor deze taak verantwoordelijk zijn, vallen onder het logistieke VN-Transportbataljon (genaamd 1(NL/BE)VN Tbat) en later ook onder het onder Dutchbat ressorterende *Support Command*.¹¹⁷ De eenheden met vervoerstaken krijgen gedurende hun inzet in het inmiddels uiteenvallende federatieve Joegoslavië met verschillende vormen van legering te maken. Legering in Split vindt onder meer plaats in voorzieningen die door de VN gecontracteerd zijn.¹¹⁸ In en rondom Split zitten twee soorten groepen, gelegerd: personeel dat werkt in Trogir en gelegerd is in containers en passanten in Split die vanuit daar doorgaan naar andere locaties. De voorkeur voor deze tweede groep gaat uit naar vaste infrastructuur zoals hotels.¹¹⁹ Wanneer men vanuit Split richting de enclaves of andere locaties vertrekt om deze te bevoorraden, moet rekening worden gehouden met een tijdelijke, zeer primitieve vorm van legering. Hoewel ingeschat kan worden hoelang deze tocht van aan- en afvoer zal duren, kan dit in de praktijk, door natuurlijke of vijandige obstakels, anders uitpakken. Deze militairen moeten er daarom rekening mee houden dat er bij de uitvoering van hun transportritten, de mogelijkheid bestaat dat zij in of in de omgeving van de voertuigen moeten overnachten. Als het buiten warm is, gebeurt dit vaak op een veldbed naast het voertuig; 's winters blijft men liever in de cabine. Ook sanitaire behoeftes moeten in de omgeving van het voertuig worden gedaan. De militairen van deze transporteenheden moeten daarbij goed uitkijken dat zij niet te ver van het voertuig vandaan gaan. Op veel plaatsen is het gevaar van her en der gelegde mijnen realistisch.¹²⁰ Onder de goederen die worden bevoorrad, bevindt zich ook materiaal dat noodzakelijk is voor de legering van de bataljons in de enclaves. Zo vervoeren de transporteenheden onder andere de containers waarin gewerkt en geleefd wordt, maar ook eventueel bad- en wasfaciliteiten, mocht dit nog niet in vaste vorm aanwezig zijn.¹²¹ Voor sanitaire voorzieningen wordt er, vanuit milieuoogpunt, in latere stadia niet langer gebruik gemaakt van de welbekende latrines. Hier komen in de jaren '90 mobiele wc's voor in de plaats, die hedendaags ook wel bekend staan als dixi's.¹²² Eens in de zoveel tijd worden de dixi's leeggezogen, of in geval van sanitaire *prefabs* wordt er door de Genie een riolering aangelegd.¹²³ Doordat de bevoorrading soms vertraging kan oplopen, moeten zowel de militairen, die voor het transport zorgen, als de ontvangers, die er op wachten, soms hun improvisatietalent tonen. Men moet flexibel kunnen omgaan wanneer het benodigde (legerings)materiaal niet op tijd aanwezig is.¹²⁴

¹¹⁶ Janssen, persoonlijke communicatie.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Van Dullemen, 'Operationeel-logistieke ervaringen in Bosnië-Herzegovina', p. 267.

¹¹⁹ Janssen, persoonlijke communicatie.

¹²⁰ Janssen, persoonlijke communicatie.

¹²¹ Van Dullemen, 'Operationeel-logistieke ervaringen in Bosnië-Herzegovina', p. 267.

¹²² Defensiefotografie, <https://defensiefotografie.nl/woordenlijst/dixi/> (geraadpleegd op 19 december 2022).

¹²³ Janssen, persoonlijke communicatie.

¹²⁴ Van Dullemen, 'Operationeel-logistieke ervaringen in voormalig Joegoslavië', p. 272.



Transport van *Support Command* in Bosnië waarin ook geslapen kon worden, 1(NL) *Support Command*

Wat betreft mentale gevechtskracht is er, in vergelijking met andere tijden, gedurende deze missie een sterke verandering waar te nemen. De dominerende gedachtegang 'moreel gaat door de maag' begint langzaam steeds minder de boventoon te voeren. Legeringsgebieden hebben verschillende faciliteiten, die Nederlandse militairen de mogelijkheid bieden om hun gedachten even te verzetten en te ontspannen. Dit kan uiteenlopen van een kleine bar waar men even samen een drankje kan doen, tot een tennisveld en TV- en videoruimte, afhankelijk van de mogelijkheden die men op de legeringsplaats te velde heeft.¹²⁵ Toch geven veel militairen aan dat de gelegenheden om contact met het thuisfront op te zoeken, hun moreel het meest bevordert. In Bosnië en Herzegovina is dit zowel mogelijk door middel van post als door de mogelijkheid voor een *rest and recuperation* (een vorm van verlof).¹²⁶ Met name post is voor de militairen gedurende hun inzet in Bosnië van immens belang voor het behoud van mentale gevechtskracht.¹²⁷ De communicatie tussen de mannen en vrouwen op missie en het thuisfront verloopt echter niet altijd zoals gewenst. Zo kan het gebeuren dat slachtoffers van de Nederlandse VN-troepen eerder in het journaal worden genoemd dan dat de militairen zelf hun familie hebben kunnen inlichten over hun eigen veiligheid.¹²⁸ De missie in voormalig Joegoslavië bevindt zich fysiek gezien aanzienlijk verder van het Nederlands grondgebied dan sommige situaties die in voorgaande hoofdstukken besproken zijn. Toch staat het Nederlandse volk mentaal gezien dicht bij de mannen en vrouwen in het conflict dan ooit tevoren. De moderne mogelijkheden voor de media om deze oorlog bijna op de voet te volgen, zullen hier sterk aan hebben bijgedragen.

¹²⁵ C.J.P. Peek, 'Tango 9 in het voormalig Joegoslavië; Impressies uit de praktijk van de Bravo-compagnie van het 1(NL/BE) VN Transportbataljon (maart-september 1994)', *Militaire Spectator*, 164 (1995) 6, pp. 257 – 265, aldaar p. 262.

¹²⁶ Peek, 'Tango 9 in het voormalig Joegoslavië', p. 262.

¹²⁷ Janssen, persoonlijke communicatie.

¹²⁸ Vermaas, '1(NL) VN Verbindingsbataljon in 1992', p. 175.

Nederlandse NAVO-militairen in Afghanistan tussen 2006 - 2010

Net als in voormalig Joegoslavië zorgt het einde van de Koude Oorlog ook in de rest van de wereld voor nieuwe machtsverhoudingen. In 1989 trekt de Sovjet-Unie, na ruim tien jaar bezetting, zijn troepen terug uit Afghanistan. Nu deze grote communistische macht niet meer in het land aanwezig is, geeft dit ruimte aan fundamentalistische groeperingen zoals Al Qa'ida en de Taliban. Al snel is er sprake van een aanzienlijke groei van volgelingen. In een steeds groter wordend deel van het grondgebied vormen de Taliban de heersende macht. Hoewel beide groepen zich al snel door middel van geweld proberen te manifesteren, heeft dit pas in het begin van de 21e eeuw een internationaal conflict tot gevolg. Dit moment van omschakeling wordt getriggerd door de aanslagen van Al Qa'ida in New York en Washington DC op 11 september 2001.¹²⁹ De Verenigde Staten vallen samen met het Verenigd Koninkrijk en de Noordelijke Alliantie datzelfde jaar Afghanistan binnen (*Operation Enduring Freedom*; OEF), om de terroristische organisaties en de verantwoordelijken voor de aanslagen uit te schakelen. Nadat het Talibanbewind ten val is gebracht, richten niet alleen de Verenigde Staten maar ook de rest van de internationale gemeenschap hun aandacht op de toekomst van Afghanistan.¹³⁰

Om te voorkomen dat fundamentalistische groepen de macht weer in handen zullen nemen, zodra de Amerikanen het land verlaten, en ter ondersteuning van de wederopbouw van het land, besluit de VN Veiligheidsraad in 2001 tot oprichting en inzet van een *International Security Assistance Force* (ISAF). Vanaf 2003 voert de NAVO het commando over deze eenheden. In verschillende fases breidt ISAF zijn operatiegebied langzaam uit over de verschillende provincies van Afghanistan.¹³¹ Hoewel de Nederlandse inzet in Afghanistan een langdurig karakter heeft (2002-2021), beperkt deze casus in deze paragraaf zich tot het in tijd en geografisch beperkte aandeel van de Nederlandse bijdrage aan fase III van de ISAF-operatie. De casus behandelt de inzet van de Nederlands-Australische *Task Force Uruzgan* (TFU; 2006-2010) en dan alleen de inzet in de provincie Uruzgan.

Het uitbreiden van het grondgebied waarover ISAF de controle wil krijgen en behouden, gaat door middel van de zgn. inktvlekmethode.¹³² Nederlanders zijn samen met buitenlandse eenheden gelegerd op twee basiskampen: Kamp Holland bij Tarin Kowt en Camp Hadrian bij Deh Rawood. In deze twee basiskampen kunnen de militairen werken, slapen, eten en ontspannen. Vanuit deze locatie worden er in de omgeving regelmatig patrouilles gelopen of gereden om het ISAF-gebied te beveiligen en op te bouwen. Daarnaast kunnen er vanuit hier ook operaties plaatsvinden om het gebied juist verder te vergroten.¹³³ Net als in vorige hoofdstukken, is ook hier weer, wat betreft legering, plaatselijk en tijdelijk sprake van verschillende voorzieningsniveaus.

¹²⁹ Ministerie van Defensie, 'International Security Assistance Force (ISAF)', <https://www.defensie.nl/downloads/brochures/2010/06/07/international-security-assistance-force-isaf> (geraadpleegd op 19 december 2022)

¹³⁰ Ministerie van Defensie, 'International Security Assistance Force'.

¹³¹ Ministerie van Defensie, 'International Security Assistance Force'.

¹³² Willy Engelman, persoonlijke communicatie, 5 december 2022.

¹³³ Engelman, persoonlijke communicatie, 5 december 2022.

Het meest primitieve voorzieningsniveau wat betreft legering te velde van de eenheden in Uruzgan zien we op verschillende manieren terug. Een eerste situatie waarbij de voorzieningen nog slechts zeer minimaal zijn, betreft de eerste rotatie militairen op de plek van de toekomstige basiskampen. Omdat veel van de vaste infrastructuur in het land door vele jaren van gewelddadige conflicten in slechte staat is, kan er voor legering hier geen gebruik van worden gemaakt. Daarnaast



Overnachting op veldbedden naast het voertuig buiten het basiskamp in Afghanistan, Willy Engelmann

overstijgt het aantal in het gebied aanwezige militairen de capaciteit van de bruikbare vaste infrastructuur.¹³⁴ Daarom is de eerste rotatie eenheden verantwoordelijk voor het volledig opbouwen van een basiskamp. Gedurende deze tijd slapen deze eenheden ofwel op de grond ofwel op een veldbed en biedt slechts het slapen achter voertuigen enige bescherming. Sanitaire behoeftes worden ofwel in de buitenlucht gedaan ofwel in een vuilniszak. Dit primitieve voorzieningsniveau is deels ook terug te zien wanneer militairen

op patrouille gaan. Soms duren deze patrouilles niet langer dan een dag, soms enkele dagen. Wanneer men te voet op pad gaat, slapen militairen tijdens hun patrouille 's nachts op een matje op de grond. Mocht de patrouille met voertuigen plaatsvinden, dan slapen de militairen op een veldbedje naast het voertuig. Ondertussen wordt er ook afwisselend de wacht gehouden. Sanitaire voorzieningen zijn vergelijkbaar als met de situatie die de eerste rotatie aantreft en ter beschikking heeft.¹³⁵

Wanneer het gebied rondom het basiskamp dusdanig is vergroot, dat de dagelijkse patrouilleafstanden te ver worden, komen er op sommige plekken buiten het kamp zogenoemde observatieposten (OP). Militairen verblijven hier voor langere tijd om het gebied rond deze OP in de gaten te houden. Het niveau van legering in de OP doorloopt tot op zekere hoogte hetzelfde proces als op het basiskamp. Gedurende de eerste weken zijn de voorzieningen zeer primitief, later wordt dit steeds een beetje uitgebreid.¹³⁶ Zowel het materiaal ter bescherming als voor leefruimtes neemt toe. Zo worden voor sommige observatieposten op een gegeven moment zelfs *prefab*-containers gebruikt om de militairen van legeringsvoorzieningen te faciliteren.¹³⁷ De militairen slapen niet langer in de open lucht, maar hebben een veldbed in een overdekte ruimte. De toiletten worden afgeschermd en er komen wasbakken voor de persoonlijke hygiëne.¹³⁸

¹³⁴ Engelmann, persoonlijke communicatie, 5 december 2022.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Dutch Defense Press, <https://www.dutchdefencepress.com/force-protection-in-afghanistan-bunkers-bouwen-en-waar-komt-het-schot-vandaan/> (geraadpleegd op 19 december 2022).

¹³⁸ Engelmann, persoonlijke communicatie, 5 december 2022.

Het meest uitgebreide niveau van legering in Uruzgan is na verloop van tijd te vinden op de twee basiskampen. Zoals eerder vermeld is ook hier de eerste fase van legering zeer primitief en provisorisch. Kenmerkend aan de missie in Afghanistan, is de hoge mate van fysieke bescherming die de Nederlandse legeringsgebieden van ISAF bieden aan hun militairen. Niet alleen wordt het basiskamp beschermd door middel van patrouilles, ook het bepantseren van containers draagt bij aan de veiligheid van Nederlandse eenheden. In eerste instantie zijn alleen de *operations room* en het hospitaal bepantserd; later worden dat uiteindelijk alle ruimtes waar de Nederlandse militairen zich binnen het basiskamp bevinden. Slapen, eten en werken (voor zover niet buiten het kamp) gebeurt bijna allemaal binnen de veilige wanden van gepantserde containers. Een uitzondering om praktische redenen kan bijvoorbeeld de onderhoudstent zijn. Op het basiskamp slapen veel militairen met drie of vier op een kamer in een gepantserde containerchalet. Alleen de commandant slaapt soms alleen.¹³⁹ In tegenstelling tot de voorzieningen gedurende patrouilles en tijdens het verblijf op OP's, slapen de mannen en vrouwen op het basiskamp niet op een veldbed maar op een (stapel)bed met matras.¹⁴⁰ Voor de hygiëne zijn er ongepantserde sanitaire units opgebouwd waarin toiletten en douches aanwezig zijn.¹⁴¹ De Genie zorgt voor het opbouwen en onderhouden van een waterinstallatie die voor deze faciliteiten het water voorziet.¹⁴² Het opvoeren van miljoenen plastic flesjes drinkwater gebeurt door een civiel bedrijf en het afvoeren van afval wordt gedeeltelijk uitbesteed aan Afghanen. Op deze manier heeft de lokale bevolking een klein inkomen en kunnen de eenheden hun schaarse personele capaciteit behouden voor gevechtskracht.¹⁴³



Sanitaire units en stapelbedden in de pantserchalets op een basiskamp in Afghanistan, Willy Engelmann

Het meest opmerkelijke aan de legering van Nederlandse militairen in Afghanistan, is het grootschalige gebruik van bepantsering. Zowel bijna alle werk- en leefruimtes op de twee basiskampen als de tactische voertuigen waarmee patrouilles worden gereden zijn bepantserd. De logistieke voertuigen zijn zo goed als ongepantserd.¹⁴⁴ Dit is een aanzienlijk verschil met de veiligheid die geboden wordt in de tijden van voorgaande hoofdstukken. Verschillende factoren hebben mogelijk invloed op de keuze voor volledige bepantsering. De meest dominante factor is zeer waarschijnlijk afkomstig uit het beleid van de landelijke politiek. De missie in Afghanistan is opgezet als vredesmissie (formeel: "Opbouwmissie") met als doel veiligheid te creëren en de bevolking te helpen met de wederopbouw. Omdat er voor Nederland geen directe oorlogsdreiging is, wordt het door de

¹³⁹ Engelmann, persoonlijke communicatie, 5 december 2022.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ N. Roelen, 'De kick van het gevecht', De Standaard, (versie 24 juli 2009)

https://www.standaard.be/cnt/ge2ct9qt?adh_i=&imai=&articlehash=TzsMka1%2BstPfsr2ebQQ962E%2Bncpm9bn%2FS0lby5YUXUzgiRvC5wB%2BLJjo5x5PHTe%2F7UGaR0EhBvtrShSLmkO0eNioPfsM7wihidJPVqFC6KfycD8TtIPt0ZprxCaEZd1HzT0EyUTpTRbwkbWioDyscx48G0SWEi%2BTtRwFdcAC5fbiVCWPMO8AM3hgJpeJAGNs1juTDK G5LxHqARjI9X5ArackV3rfGb6zB1dVTdmSQGbOMeup90lo7aMgvt8SQyC9bVHnxZComk6xzvqZcghex3LKypLNR%2BwfAumYQBrH4RqzocMAhTiJPAJLWn8UVaRv1nJwY4EJ2U7QVeqqYMzwb%3D%3D (geraadpleegd op 19 december 2022).

¹⁴² Engelmann, persoonlijke communicatie, 5 december.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Ibidem.

Nederlandse maatschappij, en daarmee ook de politiek, niet geaccepteerd dat er onnodig en vermijdbaar Nederlandse doden vallen.¹⁴⁵ Toch is het dreigingsniveau in de gebieden waar Nederlandse eenheden opereren zeer hoog. Het bepantseren van de containers waar de militairen in slapen is daarom niet alleen in sommige situaties noodzakelijk, maar zorgt ook voor een beetje *'peace of mind'* bij de slapende militair en het thuisfront en daarmee voor behoud van gevechtskracht resp. draagvlak.¹⁴⁶ Dit zijn twee redenen, tactisch en maatschappelijk, waarom men kiest voor het vrijwel volledig bepantseren van de twee basiskampen. Er zijn daarentegen vanuit Defensie zelf signalen geweest die aangeven dat volledige bepantsering in de praktijk ook voor moeilijkheden zorgt. Allereerst moeten deze bepantserde containers vervoerd worden. Deze aanvoer zorgt ervoor dat er extra colonnes nodig zijn om de containers bij het basiskamp te krijgen, wat vervolgens de daarvoor verantwoordelijke logistieke eenheden in gevaarlijke situaties kan brengen.¹⁴⁷ Daarnaast zorgen de gepantserde containers wellicht voor veiligheid op de korte termijn, maar werkt het de operatie tegen op de lange termijn. Een van de onderdelen van de vredesmissie is het toenadering zoeken tot de lokale bevolking. Door het kamp en de voertuigen zo beveiligd op te stellen, is het moeilijk voor deze mensen om contact te leggen met de NAVO-militairen. Daarnaast kunnen vijandelijke groepen op de lange termijn wellicht wapens ontwikkelen waartegen de bepantsering niet langer in voldoende mate bestand is.¹⁴⁸ Deze factoren laten zien dat de keuze voor de manier waarop Nederlandse militairen gelegerd worden niet alleen bij Defensie zelf ligt, maar dat deze ook beïnvloed wordt door de Nederlandse politiek en de maatschappij hier een stempel op weten te drukken. De standaarden voor veiligheid en milieu die we in Nederland kennen worden gepoogd naar gebieden te brengen, waarin deze standaarden moeilijk te behalen zijn. Gelukkig zorgen technische ontwikkelingen ervoor dat enige mate van bepantsering überhaupt aanwezig is en steeds beter wordt.



Tarin Kowt Kamp Holland, Willy Engelmann

¹⁴⁵ Engelmann, persoonlijke communicatie, 5 december 2022.

¹⁴⁶ Slingerland, persoonlijke communicatie.

¹⁴⁷ Engelmann, persoonlijke communicatie, 5 december 2022.

¹⁴⁸ S.J. van der Meer, C.E. van der Berg en E. Bakker, 'Effecten van IED's op het Defensieoptreden', *Militaire Spectator*, 179 (2007) 9, pp. 352 – 359, aldaar p. 355.

Waar vinden we het regiment en ‘haar’ eenheden terug?

Na het behandelen van twee casussen over daadwerkelijke inzet bij operaties (expeditionair optreden geheten), is het voor de volledigheid van belang om ook weer aandacht te besteden aan zowel de legering te velde bij oefeningen als aan de B&T-eenheden die hier een rol in vervullen. Om de focus weer te richten op het tijdvak waarin e.e.a. speelt, is het goed te beseffen dat de Koude Oorlog is afgelopen. De democratische wereldorde heeft (volgens de Amerikaanse president George H.W. Bush) gezegevierd en dit leidt tot de naïeve gedachtegang dat er nooit meer een echte oorlog in Europa zal worden uitgevochten. Het allergrootste deel van de Nederlandse politici gaat hier om meerdere redenen (zowel ideologisch als financieel) graag in mee en er verschijnen kort na elkaar twee defensienota's, waarbij vrijwel per direct de opkomstplicht wordt opgeschort en vooral de landmacht enorm wordt gedecimeerd.¹⁴⁹ Hoofdtak 2 (bijdragen aan de internationale rechtsorde en daarmee het uitvoeren van vooral VN-vredemissies) wordt als dé toekomst en zelfs het bestaansrecht van de landmacht/krijgsmacht gezien. Wat volgt is een snelle afbraak van capaciteiten voor *major combat*-optreden en de opbouw van lichte snel inzetbare eenheden voor vredesmissies; zie ook de totstandkoming van de 11 Luchtmobiele Brigade. Deze ontwikkeling leidt ook tot een verder verlies van interesse voor legering van militairen te velde. De focus gaat naar het verblijf van militairen (bij voorkeur onder de vlag van de VN) in relatief veilige *compounds*.¹⁵⁰

De geschetste geopolitieke en mentale omwenteling kan zich niet direct vertalen in een nieuwe structuur voor Defensie en het duurt dus enkele jaren voor reorganisaties hun beslag krijgen. Ondertussen moet de krijgsmacht wel inzetbaar blijven en meer en meer deelnemen aan 'vredesmissies', zoals in Cambodja, het voormalig Joegoslavië en in beperkte mate in Afrika (Rwanda). Door de omvorming van een dienstplichtleger naar een beroepsleger gekoppeld aan een myriade aan reorganisaties, zijn veel eenheden beperkt gevuld en/of inzetbaar. Bijdragen aan (vredes)missies heeft de hoogste prioriteit dus er wordt significant minder (maar wel) geoefend.¹⁵¹

In deze dynamische omgeving worden de in Hoofdstuk 3 genoemde 113 en 115 Algebevodncie (en de mobilisabele 116 en 117 Algebevodncie) opgeheven en zien we dat de capaciteiten en middelen voor legering te velde (slapen en sanitair) eerst tijdelijk worden ondergebracht bij 630 Intendancedepot (630 Intdep). Hiertoe wordt tijdelijk een AS-84-peloton opgericht.¹⁵² Vervolgens zien we een splitsing van capaciteiten en middelen.

Het sanitaire deel (bad- en wasfaciliteiten) blijft binnen het 'parate' deel van de landmacht. Eerst enkele jaren bij 150 Gemengde compagnie (150 Gemcie) en haar mobilisabele zusterenheid (250 Gemcie) in een Bad/was/MDI¹⁵³-peloton. Vervolgens worden de voor dit onderzoek relevante delen van 150 en 250 Gemcie ondergebracht bij de in 2005 opgerichte 240 Dienstencompagnie (240 Dncie) dat onderdeel is van 200 Bevoorravings- en Transportbataljon (200 Bevotbat). In 2015 vervolgens gaat dit bataljon samen met haar zusterbataljon (100 Bevotbat) weer op in het Bevoorrading en Transport Commando (B&TCo). 240 Dncie beschikt vanaf dat moment voor de hiervoor bedoelde taak over een Bad/waspeloton.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Engelmann, persoonlijke communicatie, 5 december 2022.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ MDI: Mobiele Drinkwater Installatie.

¹⁵⁴ Definitief Reorganisatieplan, v1.0 DRP 1673, Versterken B&TCo, Commando Landstrijdkrachten, (Utrecht 3 november 2022).

Het slapen- en verblijfdeel (tenten, kachels, opklaptafels, opklapbanken, opklapstoelen, verlichtingssets en aggregaten) wordt vanaf 1996 ingebracht bij het nieuw opgerichte Algemeen Goederen Bedrijf (AGB). Binnen het AGB is de Afdeling Fysieke Distributie Parkgoederen en AS-84 verantwoordelijk voor het hier relevante assortiment. Later wordt deze afdeling omgevormd tot de Defensie Uitleen Organisatie (DUO)¹⁵⁵. Eenheden mogen nog steeds op bruikleen legeringsgoederen aanvragen om tijdelijk te gebruiken voor opleiding of oefeningen, maar het wordt inmiddels ook gebruikt als verwisselvoorraad en zelfs zo nodig bij missies (b.v. bij aanvang van een missie als er nog geen fatsoenlijke verblijven zijn gebouwd of beschikbaar zijn).¹⁵⁶



Onderdeelsembleem 150 Gemengde Compagnie, Erik Ruesink



Onderdeelsembleem 240 Dienstencompagnie, Erik Ruesink

Synthese

In de meest recente periode lijkt de invloed, die de eerdergenoemde factoren, hebben op de wijze waarop Nederlandse militairen te velde worden gelegerd het grootst. Zoals in alle voorgaande hoofdstukken te zien is geweest, is de vorm van het conflict zeer bepalend voor de manier van legering. Zowel in Joegoslavië als in Afghanistan zien we dat de legeringsgebieden van de KL in de beginfase zeer primitief zijn. Hoe langer de militairen op een plek aanwezig zijn, des te uitgebreider het wordt. Daarnaast is de invloed van het dreigingsniveau op de legeringsvoorzieningen goed terug te zien. In Bosnië moeten de militairen tijdens het rijden van konvoeien bijvoorbeeld dichtbij of in het voertuig slapen ter bescherming tegen mijnen en zoekt men waar mogelijk de veiligheid van schuilkelders op. De slaap- en sanitaire voorzieningen in Afghanistan laten het dreigingsniveau van dat gebied zelfs nog sterker zien. Bijna alles op het basiskamp is gepantserd. Toch is, bij de uitvoering van legering te velde, niet uitsluitend de vorm van een conflict van belang. De internationale context van na de Koude Oorlog staat voor de Nederlandse Krijgsmacht in het teken van 'vredesmissies'. Omdat ons land niet zelf in een directe oorlogssituatie is verwickeld, accepteren de Nederlandse politiek en de maatschappij niet dat er bij deze missies onnodige/ vermijdbare slachtoffers vallen aan Nederlandse zijde. Bovendien staat het volk dichter bij de inzetmissies van de KL dan ooit tevoren, doordat de technologische ontwikkelingen het mogelijk maken om via de media alles mee te krijgen van wat er in het buitenland gebeurt. Defensie moet niet alleen wat betreft de veiligheid van de legeringsgebieden, maar ook wat betreft milieustandaarden die in Nederland worden gehanteerd hiermee rekening houden. Hierdoor

¹⁵⁵ Het AGB is eerst nog onderdeel van het ook net nieuw opgerichte Landelijk Bevoorradingsbedrijf Koninklijke Landmacht (LBBKL), maar dit zal begin 20^e eeuw opgaan in het Materieel Logistiek Commando (MATLOGCO). Het AGB zal uiteindelijk (incl. DUO) samen met andere ketenbedrijven (KPU-bedrijf, Defensie Bedrijfs- en Brandstoffenbedrijf en het Munitiebedrijf) opgaan in de Defensie Materieel Organisatie (DMO).

¹⁵⁶ *Militair Logistiek Magazine*, 3 (1998) 2, pp. 16-20.

worden onder andere de latrines in deze periode vervangen door mobiele wc's. In Afghanistan is daarnaast ook de invloed van de staat van de lokale infrastructuur goed te zien. Waar voorheen gepoogd wordt zo veel mogelijk gebruik te maken van vaste infrastructuur, is dit in Afghanistan, maar ook in gebieden in Joegoslavië, door het verwoestende oorlogsgeweld vrijwel onmogelijk. De KL is gedurende deze missies vooral afhankelijk van de diensten die zijzelf kunnen aanbieden. Tot slot maakt juist ook de technische ontwikkeling op het gebied van pantsering, legeringstenten en sanitair verbetering voor wat betreft legering te velde mogelijk.

Conclusie

Aan de hand van de in de voorgaande hoofdstukken beschreven ervaringen is een duidelijke ontwikkeling te zien op het gebied van legering te velde van de Nederlandse militair. Zoals al in de inleiding is aangegeven, hebben gaandeweg verschillende factoren invloed gehad op de te realiseren vorm van legering. De grote ontwikkelingen in bijvoorbeeld de internationale betrekkingen of op technologisch vlak, hebben niet alleen hun invloed doen gelden op de Nederlandse Krijgsmacht als collectief, maar ook op de individuele militair. Aan de hand van die verschillende factoren worden deze veranderingen nog een keer overzichtelijk op een rij gezet.

Een eerste, en voor de Landmacht wellicht meest belangrijke, factor die bepalend is voor de legering te velde, is de vorm van het conflict. Gedurende de Eerste en Tweede Wereldoorlog bereidt de krijgsmacht zich voor op een zeer statisch conflict. Voor de legering van militairen houdt dit in deze periode in, dat ze vaak voor langere tijd ingekwartierd zijn in de daarvoor beschikbare en bruikbare vaste infrastructuur. Dit kunnen zowel kazernes zijn als gebouwen, die eigendom zijn van burgers, zoals boerderijen en hotels. De frontsoldaat is vaak aangewezen op zelf gegraven schuilputten rondom stellingen. De vorm van conflict die militairen in Nederlands-Indië aantreffen, verschilt hiervan drastisch. De strijd die daar gaande is, is allesbehalve statisch en heeft juist meer kenmerken van een guerrillaoorlog met een soms erg dynamisch karakter. De slaapvertrekken die op de kampongs zijn opgesteld, moeten vanwege het gevaar, dat vanuit meerdere kanten dreigt, goed bewaakt worden door wachtposten en patrouillegang. De Koude Oorlog periode laat een verandering zien in het dreigingsniveau waarmee rekening moet worden gehouden. Slaap- en sanitaire voorzieningen, zowel voor grote groepen als de individuele militair, moeten goed gecamoufleerd staan opgesteld en eenheden moeten daarnaast de mogelijkheid hebben snel te kunnen verplaatsen. Het gebruik van specifiek voor de Landmacht ontwikkelde en aangekochte tenten voor zowel grotere groepen als de individuelere frontsoldaten maakt in deze tijd steeds meer opmars. De toename in dreigingsniveau zet zich verder voort in de periode van de zgn 'vredesmissies'. In Afghanistan is dit te zien aan de prioriteit voor pantsering voor de *prefab*-containers waarin wordt geleefd. Daarnaast laat de relatief lange duur van deze missies zien hoe het voorzieningsniveau voor de legering te velde in de tijd kan toenemen.

De tweede factor die in dit onderzoek van invloed lijkt te zijn geweest op de legeringsfaciliteiten, is de context van de internationale politiek. Wat betreft legering in de Eerste en Tweede Wereldoorlog is dit goed terug te zien in de positie die de Nederlandse overheid aanneemt vóór en tijdens deze oorlogen. Omdat Nederland zich aanvankelijk in beide situaties neutraal wil opstellen en daarmee geen deel wil uitmaken van het conflict, is men op het gebied van legeringsmateriaal niet voorbereid op zo'n grote oorlog. Ook gedurende de Nederlandse inzet in Nederlands-Indië ligt de internationale politiek ten grondslag aan een onvoldoende voorbereiding voor legeringsvoorzieningen. Ditmaal niet vanwege de instelling van de Nederlandse overheid, maar vanwege het feit dat de Koninklijke Landmacht de jaren ervoor ontbonden is geweest. Hierdoor komen zowel mens als materiaal onvoldoende voorbereid terecht in het conflict. De internationale context van de Koude Oorlog staat geheel in het teken van voorbereiden op een groot, mogelijk nucleair, conflict. Daarnaast is de KL aangesloten bij een voor hen nieuw soort bondgenootschap: de NAVO. Deze politieke context zorgt daarmee voor zowel nieuwe dreigingen als nieuwe mogelijkheden. In de legering te velde is dit terug te zien aan de nieuwe oefenlocaties in Duitsland en de mogelijkheden om daar gebruik te maken van relatief luxe vaste infrastructuur. Het einde van de Koude Oorlog zorgt ervoor dat de Nederlandse Krijgsmacht haar focus verlegt naar een nieuwe hoofdtaak van, waardoor eenheden nu te maken krijgen met 'vredesmissies' in voorheen onbekende gebieden.

Zo hebben Nederlandse eenheden over de tijd heen in zeer verschillende gebieden moeten optreden. In deze gebieden hebben vooral geografische en klimatologische factoren invloed op de

vorm van legering te velde. Tijdens de Wereldoorlogen treedt de KL voornamelijk op Nederlands grondgebied op, waardoor het gemakkelijk gebruik kan maken van Nederlandse vaste infrastructuur om de militairen te laten inkwartieren. In Nederlands-Indië krijgt de KL voor het eerst te maken met een onbekend gebied en niet eerder ervaren klimaat. Hoewel de eenheden hier vaak alsnog in zekere zin inkwartieren op de kampongs, zorgt het onbekende landschap ook voor andere uitdagingen wat betreft legering. Zo moet er extra zorg zijn voor de persoonlijke hygiëne om tropische ziektes te voorkomen. Gedurende oefeningen in Duitsland tijdens de Koude Oorlog periode maakt de KL, zoals eerder benoemd, gebruik van de vaste infrastructuur en sanitaire diensten die in Duitsland voor handen zijn. De klimatologische omstandigheden vormen, behalve eventuele kou en regen, in dit gebied geen noemenswaardige uitdaging voor de legeringsvoorzieningen. Tijdens de 'vredesmissies' biedt de lokale infrastructuur weinig mogelijkheden voor legering. Het oorlogsgeweld in deze gebieden heeft grote verwoestingen veroorzaakt. De KL is hier vaak afhankelijk van het legeringsmateriaal dat zichzelf of hun bondgenootschappen kunnen opvoeren. Ook moet rekening worden gehouden met extreme klimaten, zoals de winterse kou in Bosnië of de droogte in Afghanistan.

Door de jaren heen is ook te zien geweest, dat de politieke en maatschappelijke opinie over Defensie een verandering heeft doorgemaakt. Met name in de eerdere periodes van de Wereldoorlogen en de inzet in Nederlands-Indië lijkt het Nederlandse volk weinig invloed te hebben op de gang van zaken bij de Krijgsmacht. Zowel dienstplichtige- als beroepsmilitairen worden geacht binnen de kaders van de Landmacht te passen of zich hier naar aan te passen. De militair moet, om zijn eigen fysieke en mentale gevechtskracht op peil te krijgen en te houden, leren leven met de voorzieningen die voor handen zijn. Vanaf de periode in de Koude Oorlog verandert deze gedachtegang. Het hooghouden van moreel is niet langer iets wat de militairen zelf of onderling worden geacht te realiseren. Steeds meer wordt het van bovenaf gereguleerd. Met name tijdens oefeningen in Duitsland wordt gepoogd de legeringsvoorzieningen zo veel mogelijk te laten lijken op de situatie van een daadwerkelijke oorlog, om zo de militairen ook mentaal voor te bereiden op dit moment. Na het einde van de Koude Oorlog krijgt de maatschappelijke opinie steeds meer invloed op de vorm en inhoud van Defensie. Door de invloed van de media krijgt het volk in Nederland steeds beter mee wat er op missies van de KL gebeurt en is het eenvoudiger om hier een mening over te vormen en deze te delen via social media. De politiek en maatschappij dulden niet langer dat er onnodige/ vermijdbare slachtoffers vallen bij Nederlandse eenheden wanneer deze in het buitenland op 'vredesmissie' zijn. Dit is terug te zien in de totale bepantsering van het Nederlandse basiskamp in Afghanistan. Ook hebben milieustandaarden invloed op de sanitaire voorzieningen waar de Landmacht gebruik van maakt. Zo zijn latrines sinds de tijd in Joegoslavië vanuit milieuoogpunt niet langer toegestaan en worden deze vanaf dan langzaamaan vervangen voor mobiele wc's.

Tot slot zorgt technologische ontwikkeling ervoor dat de gewenste verbetering in legeringsvoorzieningen ook mogelijk is. De sterke vooruitgang in de techniek van de legeringsuitrustingsstukken is met name vanaf de Koude Oorlog goed te zien. Gedurende deze tijd worden de relatief zware tenten vervangen door boogtenten waardoor ze makkelijker op te zetten en te verplaatsen zijn. Daarnaast wordt er geïnvesteerd in de slaapzak en de 'puptent', waardoor militairen warmer kunnen slapen en mobieler zijn. Strozakken worden steeds meer vervangen door veldbedden waar langzaamaan alle militairen tijdens een uitgebreider voorzieningsniveau gebruik van kunnen maken. Na de Koude Oorlog zet deze vooruitgang in legeringsfaciliteiten zich vooral door in de mobiele sanitaire installaties en de bepantsering van *prefab*-containers.

Dit onderzoek heeft laten zien dat de legering te velde na honderd jaar tijd niet meer is, wat het ooit is geweest. Verschillende factoren hebben ervoor gezorgd dat de voorzieningen op elk vlak naar een hoger niveau zijn getild. Vanwege de lange periode waarop het onderzoek zich moest richten, is er

hiernaast zeker nog ruimte voor verder onderzoek in de ontwikkelingen die legering te velde heeft doorgemaakt. Daarnaast zijn oefeningen en uitzendingen binnen eenzelfde periode niet te generaliseren en kunnen persoonlijke ervaringen afwijken van wat in dit onderzoeksverslag staat beschreven. Toch mag er na het schrijven van dit onderzoek geconcludeerd worden dat behoud van mentale en fysieke gevechtskracht niet langer een uitdaging is die uitsluitend bij de militair zelf wordt neergelegd. Door de tijd heen wordt er steeds meer gepoogd om door middel van de juiste faciliteiten het moreel en daarmee de gevechtskracht op peil te houden. Dit is ook terug te zien in de uitrustingsstukken en voorzieningen die betrekking hebben op slaap en sanitair. Eenheden die hiervoor verantwoordelijk zijn, leverden en leveren daarom onmisbare logistieke diensten binnen de Koninklijke Landmacht.

Nawoord

De Russische annexatie van de Krim (2014) schudt de NAVO wakker. De focus ligt opeens weer op de oorspronkelijke hoofdtaak: de gezamenlijke verdediging van het bondgenootschappelijk grondgebied. De tot dan toe bij veel NAVO-lidstaten verslaptte aandacht voor defensie in het algemeen leidt tot een sterk verminderde focus en gereedheid voor wat men *major combat*-operaties noemt: het grootschalige gewapende conflict zoals we dat kennen uit de Tweede Wereldoorlog en waarop krijgsmachten zich tijdens de Koude Oorlog voorbereiden. Kijkend naar Nederland is er een generatie militairen opgegroeid, niet alleen manschappen maar ook onderofficieren en officieren, die vrijwel alleen nog bekend zijn met het voorbereiden op en uitvoeren van zgn. ‘vredemissies’ (van Bosnië tot Afghanistan en Mali) en daarmee ook vertrouwd zijn geraakt (alleen maar bekend zijn) met het optreden vanuit relatief veilige en comfortabele basiskampen/*compounds* en onbekend zijn met de specifieke aspecten van *major combat*, ook t.a.v. legering te velde.

Vanaf 2014 zien we ook in Nederland, met name bij de landmacht, weer een toename van oefeningen met grotere eenheden, die zich richten op *major combat*-optreden, met de daarbij behorende aspecten. Militairen ervaren weer hoe het is om langdurig op pad te zijn onder zware oefenomstandigheden, hoe het is om op de grond te slapen, al of niet in een slaapzak of met de nieuwste variant van een tentje. Na de Russische inval in Oekraïne is het duidelijk dat het door sommigen nog steeds voor onwaarschijnlijk en zelfs onmogelijk geachte scenario van een oorlog in Europa een harde werkelijkheid is geworden. *Major combat*-optreden is nooit echt weggeweest, maar sinds kort weer actueel en dichtbij. We zien op televisie en op *social media* weer beelden voorbijkomen van Oekraïners te velde, die ons doen denken aan datgene waar de Koude Oorlog-militairen voor oefenden en dat beschreven is in hoofdstuk drie. En net als in de afgelopen decennia en eeuwen, zal het succes van de eventueel door NAVO in te zetten militaire eenheden niet alleen afhankelijk zijn van materiële inzetbaarheid, maar ook worden bepaald door personele inzetbaarheid. Een goede verzorging van de militair, naast voeding en gezondheidszorg juist ook legering en sanitaire voorzieningen, is en blijft essentieel.

Woord van dank

In de bijna vier maanden tijd dat ik dit onderzoek heb mogen doen als onderdeel van mijn stage bij het Bureau Geschiedschrijving Bevoorraders- en Transporttroepen heb ik bijna net zo veel geleerd als gedurende mijn driejarige bachelor Geschiedenis. Defensie is voor veel burgers net als voor mij een soort mysterie waarvan we allemaal weten dat het er is, maar niet begrijpen wat deze mannen en vrouwen daadwerkelijk doen. Ik ben enorm dankbaar dat ik de kans heb gekregen om, door middel van mooie gesprekken en interessante verhalen, een heel klein beetje dichterbij te komen bij wat het betekent om onderdeel te zijn van de Nederlandse Koninklijke Landmacht. Zo heb ik veel geleerd over de taken van de Nederlandse militairen en het belang van hun werk, hoe alledaags of juist bijzonder dan ook.

Allereerst wil ik hiervoor ten eerste mijn stagebegeleiders Willy Engelmann en Piet IJntema bedanken. De uitdaging die zij mij hebben gegeven met dit door hen aangereikte onderzoeksonderwerp is zeker niet gemakkelijk geweest, maar door hun goede ideeën, opbouwende feedback, behulpzame contacten en duwtjes in de rug is het uiteindelijk toch mogelijk geweest om tot een resultaat te komen. Zonder hun hulp zou dat nooit zijn gelukt. Bij deze groep mensen van het Bureau Geschiedschrijving Bevoorraders- en Transporttroepen mogen ook zeker niet de namen van Peter Koenen en Geert Peters ontbreken. Deze mannen stonden vrijwel elke maandag voor mij klaar om het regimentsarchief in te duiken op zoek naar materiaal. Of het nou een dag was waarop het iets opleverde of niet, het enthousiasme werkte altijd zeer aanstekelijk.

Daarnaast is er aantal mensen zo vriendelijk geweest om mij te woord te staan. Soms voor specifieke informatie, soms voor verheldering maar vaak genoeg voor allebei en meer dan dat. Allereerst wil ik adjudant Erik Slingerland van de Genietroepen bedanken voor de uitvoerige informatie over de taken en bezigheden van de Genie, mee te denken over mogelijke bronnen en het uitlenen van documenten uit zijn persoonlijke collectie. Ook ben ik Dick Modderman, Ton Janssen en Hans van de Gender een dankwoord verschuldigd voor hun tijd, maar vooral het enthousiasme waarmee zij mij te woord stonden. De verhalen die zij mij wisten te vertellen over hun inzet in het buitenland zijn niet alleen zeer nuttig geweest voor het onderzoek, maar hebben mij ook verder verrijkt als (geschiedenis) student. Tot slot ook een woord van dank voor majoor Jurgen Berenpas en zijn staf van de 240 Dienstencompagnie met wie ik een dag mocht meekijken tijdens een oefening. Dit heeft mij erg geholpen bij de beeldvorming voor het onderzoek.

Allen hartelijk dank voor jullie bijdragen. Het was me een genoegen.

Jiska van Daal

Bibliografie

- A. Steeman, 'NBC-bescherming: Enkele aspecten van de troepenopleiding', *Militaire Spectator*, 135 (1966) 12, pp. 573 – 575.
- A. Zijlmans, 'De Invloed van Gebrek aan Nachtrust op de Gevechtsvaardigheid van een brigade van het korps Marechaussee', *Militaire Spectator*, 116 (1947) 8, pp. 435 – 437.
- Auteur onbekend, 'Het Britse Gevechtsvoorschrift voor de Infanterie 1921', *Militaire Spectator*, (1922) pp. 173 – 186.
- Auteur onbekend, 'Mededelingen van de Dienst van de K.M.G.', *Militaire Spectator*, 116 (1947) 12, pp. 678 – 682.
- Auteur onbekend, 'Militaire Notities Rond de Wereld', *Militaire Spectator*, 121 (1952) 12.
- Auteur onbekend, 'Uit de Buitenlandse Vakpers', *Militaire Spectator*, 122 (1953) 11, pp. 638 – 642.
- Auteur onbekend, 'Uit de Vakpers', *Militaire Spectator*, 117 (1948) 11, pp. 683 – 684.
- B. Koning, 'De Atoomoorlog', *Militaire Spectator*, 119 (1950) 11, pp. 651 – 657.
- B. van den Bosch, 'Taak en organisatie van de Intendance', *Militaire Spectator*, 124 (1955), pp. 531 – 541.
- B.J.W. Beunders, 'Verleden, heden en toekomst van de Militair Geneeskundige Dienst', *Militaire Spectator*, 117 (1948) 9, pp. 519 – 526.
- BNNVara, 'Srebrenica, de machteloze missie van Dutchbat; De Aanloop', 14'00" – 16'27"
https://www.npostart.nl/BV_101399827 (geraadpleegd op 6 december 2022)
- C.J.P. Peek, 'Tango 9 in het voormalig Joegoslavië; Impressies uit de praktijk van de Bravo-compagnie van het 1(NL/BE) VN Transportbataljon (maart-september 1994)', *Militaire Spectator*, 164 (1995) 6, pp. 257 – 265.
- D.A. van Hilten, 'Het Bataljon Infanterie te Velde', *Militaire Spectator*, (1939) pp. 28 – 35.
- Daan Couwenbergh, 'De Oprichting van de NAVO', IsGeschiedenis <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/de-oprichting-van-de-navo> (geraadpleegd op 16 december 2022).
- Defensiefotografie, <https://defensiefotografie.nl/woordenlijst/dixi/> (geraadpleegd op 19 december 2022)
- Definitief Reorganisatieplan, v1.0 DRP 1673, Versterken B&TCo, Commando Landstrijdkrachten, (Utrecht 3 november 2022).
- Dick Modderman, persoonlijke communicatie, 2 november 2022.
- Dutch Defense Press, <https://www.dutchdefencepress.com/force-protection-in-afghanistan-bunkers-bouwen-en-waar-komt-het-schot-vandaan/> (geraadpleegd op 19 december 2022).
- E.L. van Swieten, 'Een periode uit de Strijd om Ockenburg; 10 t.m. 12 mei 1940', *Militaire Spectator*, 109 (1940), pp. 490 – 507.
- Erik Slingerland, persoonlijk communicatie, 11 oktober 2022.
- F.A.L. Vogelpoel, 'Diensten en klassen', *Militaire Spectator*, 130 (1961), pp. 135 – 141.

- H. Vermaas, '1(NL) VN Verbindingsbataljon in 1992; De oprichting, de ontplooiing en de inzet', *Militaire Spectator*, 164 (1995) 6, pp. 279 – 289.
- H.A.J.M. Beaumont, 'Zijn wij Vechters?', *Militaire Spectator*, 128 (1959) 8, pp. 324 – 327.
- H.C. Rouffaer, 'Waarom moet m.i. Psychologie gedoceerd worden aan onze inrichtingen van militair onderwijs?', *Militaire Spectator*, 113 (1914) pp. 577 – 582.
- Hans van de Gender, persoonlijke communicatie, 21 november 2022.
- Herman Roozenbeek (red.), *In Dienst van de Troep: Bevoorrading en transport bij de Koninklijke Landmacht*, (Den Haag 2008).
- Hogere Krijgsschool, *Pionieren en Versterkingskunst deel 1*, p. 100
- Homa, *Onze 80-urige Oorlog; Belevissen in en om de Grebbelinie*, (Amsterdam 1941).
- H. Roos (red), *Van Marketentster tot Logistiek Netwerk; De militaire logistiek door de eeuwen heen*, (Amsterdam 2002).
- IsGeschiedenis, 'Geschiedenis van de Dienstplicht' <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/geschiedenis-van-de-dienstplicht> (geraadpleegd op 17 december 2022).
- IsGeschiedenis, 'Overzicht van de Joegoslavische Burgeroorlog' <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/overzicht-van-de-joegoslavische-burgeroorlog> (geraadpleegd op 17 december 2022).
- J. Flink, 'De Guerilla-Oorlog in Heuvel- en Bergterrein op West-Java', *Militaire Spectator*, 117 (1948), pp. 671 – 679.
- J. Postma, 'Richtlijnen betreffende de Patrouille Uitrusting', *Militaire Spectator*, 118 (1949) 10, pp. 541 – 547.
- J.H.D. van Kuik, 'Wat doet een soldaat vechten?', *Militaire Spectator*, 119, (1950) 6, pp. 369 – 370.
- J.J.M. Antonietti, 'Uitrusting en bepakking', *Militaire Spectator*, 128 (1959) 9, pp. 358 – 363.
- L.C. Cnopius, 'De Winteroefeningen in het Noorden van Zweden', *Militaire Spectator*, 104 (1935) pp. 522 – 526.
- Menno Bos, 'Onze Jongens in het Saarland', *Historisch Nieuwsblad*, (versie 14 december 2011), <https://www.historischnieuwsblad.nl/onze-jongens-in-het-saarland/> (geraadpleegd op 10 oktober 2022).
- M.R.H. Calmeyer, 'Het Gevecht bij Waalre; Een Tactische Oefening op de Kaart', *Militaire Spectator*, 107 (1938) 10, pp. 413 – 417.
- Michel Vial, persoonlijke communicatie, 9 december 2022.
- Militair Logistiek Magazine*, 3 (1998) 2, pp. 16-20.
- Ministerie van Defensie, 'Defensie vervangt 1.295 boogtenten' <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2020/11/06/defensie-vervangt-1.295-boogtenten> (geraadpleegd op 17 december 2022)
- Ministerie van Defensie, 'Factsheet Nederlandse Militaire Inzet in Bosnië-Herzegovina', <https://www.defensie.nl/downloads/brochures/2011/09/27/factsheet-bosnie-herzegovina-nl> (geraadpleegd op 17 december 2022).
- Ministerie van Defensie, 'International Security Assistance Force (ISAF)', <https://www.defensie.nl/downloads/brochures/2010/06/07/international-security-assistance-force-isaf> (geraadpleegd op 19 december 2022)

Ministerie van Defensie, 'Internationale operaties', <https://www.defensie.nl/onderwerpen/historische-canon/historische-canon-garderegiment-grenadiers-en-jagers/het-regiment-paraat/internationale-operaties> (geraadpleegd op 17 december 2022).

Ministerie van Defensie, 'United Nations Interim Force in Lebanon', <https://www.defensie.nl/onderwerpen/historische-missies/missie-overzicht/1979/united-nations-interim-force-in-lebanon-unifil> (geraadpleegd op 17 december 2022).

N. Roelen, 'De kick van het gevecht', De Standaard, (versie 24 juli 2009) https://www.standaard.be/cnt/qe2ct9qt?adh_i=&imai=&articlehash=TzsMka1%2BstPfsr2ebQQ962E%2Bncpm9bn%2FS0lby5YUXUzgiRvC5wB%2BLJjo5x5PHTE%2F7UGaR0EhBvtrShSLmkO0eNioPFSM7wihidJPVqFC6KfycD8TtIPt0ZprxCaEZd1HzT0EyUTpTRbwkbWioDyscx48G0SWEi%2BTtRwFdcAC5fbiVCWPMO8AM3hgJpeJAGNs1jjuTDK G5LxHqARjI9X5ArackV3rfGb6zB1dVTdmSQGbOMeup90lo7aMgvt8SQyC9bVHnxZComk6xzvqZcghex3LKypLNR%2BwfAumYQBrH4RqzocMAhTijPAJLWn8UvArv1nJwY4EJ2U7QVeqqYMzBW%3D%3D (geraadpleegd op 19 december 2022).

Nationaal Archief, Den Haag, 2.13.179, Het opstellen van maandverslagen door het Bureau Indië van het Korps Aan- en Afvoertroepen met hiaten, inventarisnummer 103, brief 8 oktober 1946, Batavia, Klachten Soldaat G. Tulp. 4^e C.A.A.T.

Nationaal Militair Museum, Soest, objectnummer 00010980, 1985, Handboek voor de Soldaat; VS 2-1350.

Nationaal Militair Museum, Soest, objectnummer 00032279, 1952, Werkwijze Intendance te Velde/Intendanceschool.

Nationaal Militair Museum, Soest, objectnummer 00041604, 1954, Gebruik van Tenten, p. 5.

P. IJntema, 'Zwaar Transport', Bureau Geschiedschrijving Regiment Bevoorrading- en Transporttroepen, (2018).

P. Zhao, 'De Operationele Bevoorrading en het Intendancebataljon 1945-1979', Bureau Geschiedschrijving Regiment Bevoorrading- en Transporttroepen, (2021).

Piet IJntema, persoonlijke communicatie, 28 oktober 2022

R. van Gils en C. Klep, *Van Korea tot Kosovo; De Nederlandse Militaire Deelname aan Vredesoperaties sinds 1945*, (2000).

Regimentsarchief Bevoorrading- en Transporttroepen, Beschouwingen Intendancedienst Vesting Holland 1939-1940.

Regimentsarchief Bureau Geschiedschrijving Bevoorrading- en Transporttroepen, De Algemene Bevoorrading- en Dienstencompagnie.

S.J. van der Meer, C.E. van der Berg en E. Bakker, 'Effecten van IED's op het Defensieoptreden', *Militaire Spectator*, 179 (2007) 9, pp. 352 – 359.

T.C. Govers, 'Morelistiek in de Praktijk (I)', *Militaire Spectator*, 129, (1960) 8, pp. 300 – 302.

T.C. Govers, 'Morelistiek in de Praktijk (II); De Groepsstructuur en het Opinieonderzoek', 129, (1960) 9, pp. 331 – 337.

Ton Janssen, persoonlijke communicatie, 9 december 2022.

W. van Dulleman, 'Operationeel-lokistieke ervaring in Bosnië-Herzegovina', *Militaire Spectator*, 164 (1995) 12, pp. 266 – 272.

W.E. van Dam van Isselt, 'De geest in het leger en de burgerwachten', *Militaire Spectator* 147 (1919) pp. 147 - 170.

W.F. Veldhuijzen, 'De Hygiëne in het Nederlandsche Leger', *Militaire Spectator*, 82 (1913) pp. 732 – 738.

Willy Engelmann, persoonlijke communicatie, 21 november 2022.

Willy Engelmann, persoonlijke communicatie, 5 december 2022.

Afbeeldingen

'Inrichten van Barakken voor Troepenlogies', *Militaire Spectator*, (1915), pp. 83 – 85, aldaar p. 84.

Okke Groot en Ben Schoenmaker (red), *Het Leger Boek*, (2011), p. 196.

Erik Ruesink, persoonlijke collectie

1(NL) VN Support Command, Fun en memorabilia, <https://1-nl-vn-supportcommand.nl/fun-memorabilia/>

A. Donswijk, De geschiedenis van het Support Command, <https://1-nl-vn-supportcommand.nl/de-geschiedenis-van-het-support-command-door-a-donswijk-hoofdstuk-1/>

Willy Engelmann, persoonlijke collectie.

Piet Kamphuis, Bob van Opzeeland en Almar Tjepkema (red.), *Blauwe Baretten tussen twee vuren in Libanon*, (Den Haag, 1981).

Nationaal Archief, Den Haag, 2.24.04.03, Fotocollectie Dienst voor Legercontacten Indonesië, volgnummer 1, 1948, Indonesië, Soemedang: Zuiveringsacties van 3-4 R.I. Een militair neemt een douche.

Nationaal Archief, Den Haag, 2.24.01.04, Fotocollectie Anefo, volgnummer 1, 1953, Duitsland, Militaire oefening 'Grand Repulse' in West-Duitsland; Twee militairen liggen in hun gedeeltelijk gecamoufleerde pubtent; Slechts hun benen zijn te zien.

Nationaal Archief, Den Haag, 2.24.01.04, Fotocollectie Anefo, volgnummer 1, 1953, Duitsland, Militaire oefening 'Grand Repulse' in West-Duitsland; Nederlandse militairen laden in een tentenkamp een vrachtwagen uit

Nationaal Archief, Den Haag, 2.24.14.02, Oorlogsvrijwilligers in Malakka en Indonesië, volgnummer 1, 1946, Indonesië, Fotograaf Van de Poll met twee officieren op bivak op Java.

Nationaal Archief, Den Haag, 2.24.14.02, Oorlogsvrijwilligers in Malakka en Indonesië, volgnummer 1, 1946, Indonesië, Militair Verblijf.